

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. Комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 3 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

**Європейські візити Президента України В. Зеленського
8–9 лютого 2023 р. в оцінках політиків і експертів5**

Тарасенко Н.

Саміт Україна – ЄС: підсумки в оцінках експертів і політиків14

Аулін О.

Російський слід чергового витка антиісламського екстремізму24

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Міжнародні політичні та економічні відносини Китаю
на тлі повномасштабної воєнної агресії Росії проти України**

(Початок. Закінчення у № 4)28

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	39
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	44
Наукові видання НАН України	50
Міжнародне співробітництво в галузі науки та освіти	52
Археологічні дослідження	53
Наука і влада	55

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Сісіна Л.

Правова інформація у комунікативних практиках бібліотек	56
--	-----------

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Кожен новий здобутий для України результат – це скорочення часу до перемоги», – наголосив Президент В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці!

Сьогодні дуже насичений день – і внутрішньою тематикою, передусім оборонною та безпековою, і зовнішньополітичною.

Провів Ставку. Заслухали доповіді командувачів напрямків, Головнокомандувача, керівників розвідки. Захист Донеччини та Луганщини, півдня нашої країни, Одеси та області. Постійна увага – до постачання зброї, снарядів та всього, що додає нашим воїнам сили та стійкості.

Представив сьогодні нових керівників Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ – В. Малюка та І. Клименка. Впевнений, що вони обидва – на своїх місцях. Там, де вони справді корисні для держави. Подякував їм, що вони від перших хвилин війни – на війні. Разом зі своїми колегами. У них вже є значні результати в захисті держави, і вони точно матимуть ще більші здобутки на нових посадах.

Говорив сьогодні з Прем'єр-міністром Норвегії. Ця країна – один із найбільших наших партнерів. Подякував за новий оборонний пакет і за нову безпрецедентну програму підтримки від Норвегії, яка готується до затвердження і яка розрахована на п'ять років, – стабільної підтримки України.

Норвегія справді допомагає нам зміцнюватися як на землі, так і в небі й на морі. Тисячі життів українців були врятовані завдяки вчасній і потужній норвезькій допомозі. Але вагомою є також енергетична, політична та інша підтримка від наших норвезьких друзів. Ще раз дякую за всю цю допомогу!

Говорив із новообраним Президентом Кіпру. Привітав із перемогою на виборах. Обговорили взаємини між нашими державами й домовилися працювати разом заради спільної безпеки – наших країн та всієї Європи.

Вперше в історії двосторонніх відносин говорив сьогодні із Президентом Філіппін. Подякував за підтримку в міжнародних організаціях, і ми домовилися розвивати наші відносини.

Це надзвичайно важливо для України – мати змістовні відносини з усім регіоном Південно-Східної Азії та з кожною державою цього регіону. Ми продовжимо відповідний рух.

І загалом українська дипломатія має чітке завдання – вийти в усі регіони світу, де наша позиція поки що недостатньо представлена, зробити Україну та українські інтереси зрозумілими для всіх тих держав і народів, із якими ми поки що не маємо стабільних зв'язків. Це стосується як азійських напрямків, так і Африки та Латинської Америки.

Сьогодні ж провів нараду з міжнародним блоком уряду та офісу щодо проміжних підсумків нашого дипломатичного марафону.

Наша активність зараз – дуже висока. Майже щодня є нові домовленості. Минулий тиждень був особливо потужним. Але головне – щоб кожна досягнута домовленість якнайшвидше переростала в конкретне постачання для нашої оборони, в конкретну взаємодію між державами, в конкретні підписані документи.

Ми досягли важливого розуміння з Британією щодо далекобійної зброї та необхідності пришвидшити постачання танків. Маємо хорошу домовленість щодо артилерії та боєприпасів. Маємо повне розуміння позицій одне одного в питанні сучасної бойової авіації. І я дякую всім нашим британським друзям, дякую пану Прем'єр-міністру Сунаку за розпочату роботу, зокрема в авіаційному напрямі.

Сильною зустріччю були й наші переговори в Парижі з Президентом Макроном і канцлером Шольцом. Ми говорили втрих дуже відверто, і це дало змогу знайти спільне розуміння щодо перспектив у цій війні. Думаю, це значно полегшить розв'язання оборонних питань. Ми маємо спільне бачення шляху до перемоги. І окремо я хочу подякувати пану Президенту й пану канцлеру за консолідовану підтримку нашої євроінтеграції.

Візит у Брюссель став таким, якого ще не було в історії наших відносин із Євросоюзом. Уперше – така увага до України, уперше – зустріч одразу з усіма лідерами Європи та плюс іще серія розмов із європейськими лідерами – максимально динамічних, змістовних і позбавлених зайвої політизації. З кожним лідером ми проговорили суто ті речі, які важливі для наших відносин і для європейської спільноти загалом. Не було жодної порожньої розмови. Я дякую за це всім нашим партнерам.

Особливо відзначаю ще переговори з Польщею. З Президентом Дудою, коли я вже повертався в Україну. І була ще окрема розмова з Прем'єр-міністром Моравецьким у Брюсселі. Ми обговорювали танки й іншу зброю для захисту на землі; літаки й інші засоби для захисту в небі. Обговорили ситуацію в регіоні загалом, перспективи цього року... Як і завжди, маємо повне взаєморозуміння з польськими братами.

І дуже важливо – маємо чітку підтримку з боку європейських інституцій та європейських лідерів нашої мети підготуватися та вже цього року розпочати переговори щодо членства України в ЄС.

Зараз більше, ніж будь-коли відчувається, що європейські цілі України стають реальністю. Коли нарешті реальних досягнень відчутно більше, ніж політичних декларацій. Десятиліттями Україна та Євросоюз ішли до цього.

Цими тижнями наш дипломатичний марафон триває. Завтра – черговий “Рамштайн”. Готуємось. І працюємо, щоб усі наші переговори відобразилися в оборонних рішеннях партнерів як на “Рамштайні”, так і за час до 24 лютого.

Заплановані й нові двосторонні переговори та зустрічі. Готуємось. І робимо саме таку інтенсивність дипломатичної роботи новою мінімальною нормою для України.

Я дякую всім, хто працює на нашу державу! Я дякую всім, хто допомагає!

Я дякую кожному й кожній, хто в бою! Дякую кожному нашому воїну, хто не дає окупанту оточити Бахмут, хто знищує ворога на Вугледарському напрямку, не залишаючи від окупанта нічого, крім випалених слідів на землі, і хто утримує інші наші принципові фронтові позиції.

За підсумками цих днів відзначу бійців 66-ї окремої механізованої бригади, 95-ї окремої десантно-штурмової бригади та 81-ї аеромобільної бригади, які надзвичайно стійко захищають Луганщину. А також воїнів 5-го окремого штурмового полку, які героїчно обороняють Донеччину. Дякую вам усім, хлопці!

Пам'ятаймо: кожен новий здобутий для України результат – це скорочення часу до перемоги.

Увечері підписав укази про нагородження наших воїнів. Державними нагородами відзначені 186 військовослужбовців Збройних сил України.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 13.02).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Європейські візити Президента України В. Зеленського 8–9 лютого 2023 р. в оцінках політиків і експертів

Президент України В. Зеленський 8–9 лютого відвідав Лондон, Париж і Брюссель, де провів зустрічі з європейськими лідерами. Під час офіційного візиту до Великої Британії Президент провів зустріч із Прем'єр-міністром Сполученого Королівства Р. Сунаком. Переговори з главою британського уряду були присвячені військовій підтримці України. Про це ж В. Зеленський наголошував і у виступі перед британськими парламентарями у Вестмінстерському холі. Він заявив, що Україні необхідні винищувачі, щоб захистити своє небо від російських ракет. Під час виступу В. Зеленський вручив спікеру парламенту серу Л. Гойлу шолом одного з українських пілотів. «Я поясню. Це шолом справжнього українського пілота. Він один з найуспішніших наших асів. І він – один із наших королів. А на шоломі напис: “У нас є свобода. Дайте нам крила, щоб її захистити”. Я вірю, що цей символ допоможе нам сформувати нашу наступну коаліцію – коаліцію літаків», – зазначив Президент України (URL: <https://uatv.ua/uk/yevropejske-turne-prezydenta-zelenskogo-dajdzhest-i-otsinyuvannya-golovnyh-podij-video>. 2023. 9.02).

Щоправда, про літаки питання не вирішено. Але Прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак доручив міністру оборони Б. Воллесу дослідити, які бойові літаки країна потенційно може надати Україні. «Прем'єр-міністр доручив міністру оборони дослідити, які реактивні літаки ми могли б надати, але, щоб було зрозуміло, це довгострокове рішення, а не короткострокові можливості, які зараз найбільше потрібні Україні», – заявив речник британського уряду (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3667489-sunak-doruciv-vollesu-viznaciti-aki-litaki-britania-moze-nadati-ukraini.html>. 2023. 8.02).

Він підкреслив, що рішення про постачання британських літаків в Україну ще не прийнято, але це питання «активно» розглядається главою Міноборони Б. Воллесом. «Ми ще не прийняли рішення про те, чи надсилатимемо винищувачі Великої Британії. Очевидно, що серед інших країн триває дискусія щодо передання власних винищувачів, деякі з них більше схожі на ті, до чого звикли українські льотчики», – наголосив речник британського уряду.

У Лондоні В. Зеленський зустрівся з Королем Великої Британії та Північної Ірландії Чарльзом III. Під час цієї зустрічі Чарльз III заявив, що дуже хвилювався за життя Президента та Україну в цілому. «Ми всі так довго хвилювалися за вас і думали про вашу країну, що я не можу передати словами», – зазначив Чарльз III.

Королівський кореспондент Ш. Кофлан вважає, що для короля Чарльза III зустріч із В. Зеленським більше, ніж фотосесія. «Це була глибоко особиста справа. Король був надзвичайно відвертим щодо України, тому візит Президента означатиме набагато більше, ніж рукоштовання та фотосесія», – наголосив Ш. Кофлан (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/8/7388532>. 2023. 8.02).

Візит В. Зеленського до Великої Британії був дуже насичений різними зустрічами. Повідомляється, що він разом з Прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком відвідав військову базу, де тренуються українські воїни. Там глава Української держави підкреслив, що цей візит став дуже результативним. З метою закріплення довгострокового співробітництва між країнами було підписано Декларацію єдності. «Є сильний оборонний пакет від Великої Британії. Ми узгодили велику кількість броньованої техніки, постачання далекобійної зброї та домовилися розпочати підготовку українських пілотів. Я вважаю, що це наш чіткий сигнал – Україні та Великої Британії, – що ми разом не тільки йдемо, а пройдемо весь цей складний шлях до нашої спільної перемоги», – заявив В. Зеленський.

Як інформують ЗМІ, Президент України В. Зеленський під час візиту до Лондона підписав разом з Прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком «Лондонську декларацію», спрямовану на поглиблення підтримки та сприяння відбудові України. «Наші країни стоять пліч-о-пліч перед обличчям російської агресії. Ми найближчі друзі і найвідданіші партнери. Велика Британія підтверджує свою непохитну відданість суверенітету й територіальній цілісності України, а також її праву реалізовувати власні

заходи з безпеки, включно з майбутнім членством в НАТО. Збройні сили України захищають не лише свою територію, а й Статут ООН, наші спільні цінності та основні принципи міжнародного права», – ідеться в декларації (URL: <https://texty.org.ua/fragments/108920/zelenskyj-i-sunak-pidpysaly-londonsku-deklaraciyu-sho-peredbachaye-dokument>. 2023. 9.02).

У документі зазначається, що військова, гуманітарна та економічна підтримка України з боку Великої Британії з моменту вторгнення сягнула майже 4 млрд фунтів стерлінгів.

Також наголошується, що військова підтримка України з боку Сполученого Королівства є незмінно. «Велика Британія продовжуватиме надавати допомогу в усіх трьох сферах: на суші, в повітрі та на морі», – ідеться в декларації.

У документі акцентується увага на тому, що Британія зобов'язується підтримувати економіку України, допомагати у відновленні української енергосистеми та інших об'єктів цивільної інфраструктури, а також продовжувати санкційний тиск на Росію – включно з використанням заморожених російських активів на користь України. Велика Британія допоможе в довгостроковій розбудові Збройних сил України, у 2023 р. вона підготує щонайменше вдвічі більше українських військовослужбовців, ніж у 2022 р., і надасть щонайменше 2,3 млрд фунтів стерлінгів у вигляді військової допомоги.

Також Велика Британія зобов'язується: допомогти українському зерну потрапити на світові ринки, шукаючи шляхи для продовження Чорноморської зернової ініціативи та ініціативи «Зерно з України»; посилити боротьбу з російською дезінформацією в усьому світі; працювати з партнерами над тим, щоб російські лідери, відповідальні за агресію, були притягнуті до відповідальності; прискорити роботу з імплементації Угоди про політичне, торговельне та стратегічне партнерство 2020 року. Це передбачає преференційний режим для ряду товарів і послуг; полегшити доступ України до британських інвестицій, страхування, технологій та іншого досвіду Великої Британії.

Разом з тим, як зазначають ЗМІ, Велика Британія наголошує на підтримці «формули миру», запропонованої Президентом України, і готова відігравати провідну роль для її втілення, а також анонсувала проведення 21–22 червня в Лондоні Конференції з відновлення України.

Після візиту до Лондона Президент України вирушив до Франції, там він провів зустріч з Президентом Франції Е. Макроном і Федеральним канцлером Німеччини О. Шольцом. Вони обговорили можливості щодо постачання Україні необхідної зброї, а також питання продовження економічної та політичної підтримки. В. Зеленський підтвердив запит України на важке озброєння та бойові літаки. «Франція та Німеччина мають потенціал, щоб переломити ситуацію, і саме так я бачу наші сьогоднішні переговори. Чим швидше ми отримаємо важке озброєння великої дальності, а наші пілоти отримають сучасні літаки, ...тим швидше закінчиться російська

агресія», – заявив В. Зеленський під час вечері з двома європейськими лідерами в Парижі.

Е. Макрон, відповідаючи В. Зеленському, наголосив, що Росія не повинна виграти цю війну, і запевнив, що Париж і Берлін надаватимуть військову підтримку Україні стільки, скільки буде потрібно (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3667706-zelenskij-na-zustrici-z-solcom-i-makronom-perekonuvav-nadati-ukraini-vinisuvaci-bild.html>. 2023. 9.02).

У свою чергу О. Шольц зауважив, що Україна належить до європейської родини, і саміт ЄС надішле потужний сигнал солідарності з Києвом. Він також пообіцяв надавати Україні військову, гуманітарну та фінансову підтримку, доки це буде потрібно. «Ми стоїмо поруч з Україною у її захисті. Факт залишається фактом: Росія не повинна виграти цю війну», – заявив О. Шольц.

Проте французький і німецький лідери, як і Прем'єр-міністр Великої Британії чітко не заявили про надання Україні авіації, але є велика надія, що найближчим часом наші союзники позитивно вирішать це питання. Про це свідчать й окремі заяви європейських політиків. Зокрема, Президент Європейського парламенту Р. Метсола на початку виступу на засіданні Європарламенту за участі Президента України В. Зеленського закликала країни ЄС надати Україні ракетні системи дальньої дії та винищувачі. «Тепер держави повинні швидко розглянути як наступний крок надання систем дальньої дії та винищувачів, які вам потрібні для захисту свободи, яку надто багато хто вважає само собою зрозумілим», – наголосила Р. Метсола (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2014803-golova-yevroparlamentu-zaklikala-krayini-yes-nadati-ukrayini-raketni-sistemi-dalnoyi-diyi-ta-vinischuvachi>. 2023. 9.02).

Вона також наголосила, звертаючись до В. Зеленського, що його лідерство від початку вторгнення РФ увесь минулий рік надихає «ваш власний народ та всіх інших у кожному куточку світу».

За інформацією ЗМІ, Європейський парламент зустрів Президента України В. Зеленського аплодисментами стоячи, і він у свою чергу висловив вдячність нинішнім лідерам країн Європи, які надають Україні безпрецедентну підтримку. «Сьогодні на засіданні Європейської ради я матиму нагоду подякувати особисто главам держав, урядів Європи, чий рішення за цей рік дозволили дійсно нашому континенту зробити те, що попередня хвиля лідерів вважала неможливим. Європа нарешті звільняється від руйнівної залежності від російського викопного палива, Європа очищується від корупційного впливу російського олігархічного бізнесу, Європа захищається від інфільтрації агентів російських спецслужб, які розглядали Європу вже навіть як місце для полювання за опонентами російської диктатури», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/9/7388613>. 2023. 9.02).

Він наголосив, що вперше у своїй історії ЄС надає військову допомогу такого масштабу і «вперше в історії, я вірю, готує позитивну оцінку

внутрішнім реформам у європейській країні, яка захищається у цій тотальній війні, і одночасно, воюючи, модернізує свої інституції». «Ми наближаємось до Євросоюзу. Україна буде членом Євросоюзу. Україна, що перемагає», – заявив Президент України.

Під час саміту ЄС пролунали й обнадійливі заяви щодо перспектив вступу України до Європейського Союзу, щоправда, із застереженнями. Президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн зазначила, що Україна за останній час здійснила великий прогрес на шляху до вступу у ЄС, але попереду – ще дуже багато роботи. «Україна просувається на шляху до ЄС вражаючими темпами. Процедура наближення до членства – це процес, який ґрунтується на заслугах, і те, що ви вже робили, свідчить, що ви можете показувати швидкі і якісні результати, навіть зараз, під час війни. Я часто чую від українців сподівання про те, що їхні діти зростатимуть уже у ЄС. І ця надія дає їм сили витримувати випробування цієї жахливої війни. Але між нинішнім моментом і цим яскравим майбутнім – усе ще непростий шлях. Та будьте певні: ми будемо поруч із вами на кожному кроці», – зазначила У. фон дер Ляєн (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/9/7388656>. 2023. 9.02).

У свою чергу президент Європейської ради Ш. Мішель заявив, що Євросоюз підтримуватиме Україну за трьома основними напрямками. Ідеться про військову допомогу, просування формули миру і євроінтеграцію України. «Мені здається, наступні тижні будуть вирішальними. Тому нам потрібно залишатися згуртованими та тверезими. Нам потрібно надавати підтримку за трьома напрямками. Перший напрям – військовий. Ми вже говорили, що ви отримаєте максимальну кількість зброї. Це і системи ППО, і танки, й інша військова техніка», – наголосив Ш. Мішель (URL: <https://prm.ua/u-yevrosoiuzi-nazvaly-try-osnovni-napriamky-pidtrymky-ukrainy-pro-shcho-ydetsia>. 2023. 9.02).

За його словами, іншим напрямом повинна стати українська формула миру. «Ми хотіли б заявити вам чітко та відкрито, що ми підтримуємо вашу ініціативу, щоб статут ООН та міжнародне право були дотримані безкомпромісно. Це політична битва, і ми хочемо незабаром провести саміт заради миру, щоб надіслати правильний меседж світу», – підкреслив президент Європейської ради.

Він також додав, що третім ключовим напрямом повинна стати євроінтеграція, оскільки Україна зробила вибір – це свобода, демократія і ЄС.

В. Зеленський, підсумовуючи свій візит до європейських столиць, наголосив на важливості цього візиту та зустрічей з європейськими лідерами. Зокрема, він назвав зустріч з Е. Макроном й О. Шольцем «фундаментальною». «Ми втрьох провели переговори – і це правильна розмова. Розкривати її деталі неправильно, але можна сказати, що ми почули один одного. Франція – Україну, Німеччина – Україну. Партнери почули нашу позицію, наші аргументи. Буде більше підтримки. І я дякую за це пану президенту й усім французам, пану канцлеру й усім німцям. Відчувається це

розуміння, що захист України – це захист інтересів і наших партнерів», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://fakty.ua/415150-my-uslyshali-drug-druga-zelenskij-o-vstreche-s-makronom-i-sholcem>. 2023. 11.02).

За його словами, після успішної поїздки в українців буде спільне завдання – узяти все те, про що було домовлено з європейцями, і трансформувати в конкретне постачання, у конкретні документи, у конкретні нові лінії співпраці.

У свою чергу віцепрем'єр-міністр з євроінтеграції О. Стефанішина заявила, що головним досягненням візиту Президента України до Європи стала безумовна, пряма й чітка підтримка 10 пунктів мирного плану глави держави В. Зеленського. Відтепер Україна та країни ЄС спільно працюватимуть над проведенням мирного саміту (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3668612-stefanisina-rozpovila-pro-klucove-dosagnenna-vizitu-zelenskogo-do-evropi.html>. 2023. 10.02). За її словами, ще кілька тижнів тому неможливо було сформуванню консенсусу щодо підтримки формули миру, однак виступ глави держави змінив ситуацію. «Після виступу Президента, після всіх перемовин, які ми проводили – це безумовна пряма і чітка підтримка. Також це можливість провести перемовини з усіма лідерами ЄС щодо військової допомоги, з тими країнами, які допомогу надають. Я можу підтвердити, що декілька дуже серйозних домовленостей були досягнуті вже прямо після двосторонніх зустрічей», – повідомила О. Стефанішина.

Вона вважає, що безпекова ситуація є ключовою в контексті відкриття перемовин про членство України у ЄС. «Перемога є запорукою всіх інших важливих процесів, але я маю стримано позитивні прогнози про те, що відкриття перемовин у 2023 р. є дуже реалістичною перспективою», – наголосила О. Стефанішина. При цьому вона заявила, що вперше ухвалено рішення про те, що треба посилювати саме військову допомогу, щоб зберегти європейський вектор України, підтримано рішення про збільшення військової допомоги через фінансування.

Високо оцінюють візит В. Зеленського до європейських столиць політики й експерти. Канцлер ФРН О. Шольц заявив, що участь Президента України В. Зеленського в зустрічі голів держав та урядів Європейського Союзу 9 лютого є символом як волі українців, так і солідарності з ними європейців.

Німецький канцлер назвав присутність українського лідера на саміті ЄС напередодні роковин початку повномасштабної війни «дуже зворушливим емоційним моментом, символом волі українців до опору та сильним знаком того, що Європейський Союз та українці стоять разом».

О. Шольц запевнив, що «кожен в Україні може й надалі на нас покладатися: ми будемо підтримувати Україну стільки, скільки це буде необхідно, і це, звісно, також стосується... європейської перспективи України».

Щодо зустрічі в Парижі, то, за словами канцлера, там відбулася «дуже конфіденційна, інформативна розмова», яка допомогла лідерам Франції й Німеччини «в орієнтації та подальшій роботі в продовженні підтримки України». О. Шольц особливо відзначив як важливе для себе те, що український Президент ще раз подякував йому особисто за німецький внесок. «Зараз так склалося, що серед країн, які тут зібралися, Німеччина робить найбільший внесок у підтримку України. У фінансовому, гуманітарному плані, а також щодо поставок зброї», – зазначив О. Шольц.

Депутат законодавчого органу Європейського Союзу П. Ауштрявічус звертає увагу на виступ В. Зеленського на саміті ЄС. Він вважає, що це був історичний виступ Президента В. Зеленського. Перед річницею початку масштабної російської агресії, виступаючи у Європарламенті, він представляв країну, яка витримує цю агресію, яка мобілізувалася не тільки сама, а й мобілізувала весь колективний Захід для відсічі цієї агресії. «Зеленський вірно сказав, що це виклик усьому Заходу. Тому що це агресія не тільки проти України, це агресія проти тих цінностей і того способу життя, яким так гордяться європейці», – зазначив політик (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/znachennya-yeuropeyskoho-vizytu-zelenskoho/32265170.html>. 2023. 10.09).

На його думку, цей виступ дуже добре окреслює всю політику, усі події, які відбулися впродовж цього важкого року. Року, який разом з тим, змінив Європу більше, ніж ми навіть собі можемо уявити. «І президента Зеленського зустріли у Європарламенті як друга, як партнера, як однодумця. І, як на мене, це повна перемога української дипломатії та взагалі державної політики розширення зв'язків із Заходом. Так зустрічали людину, яка ще рік тому, як комусь здавалося, не витримає і трьох днів! А тепер він вже приїхав, я сказав би, як представник сторони, яка перемагає», – заявив депутат законодавчого органу Європейського Союзу П. Ауштрявічус.

Експерти вказують, що візити В. Зеленського до європейських столиць поєднали в собі символічний і практичний аспекти. На символічному рівні український Президент виявив особливу повагу до найбільших партнерів під час війни – Великої Британії та лідерів Німеччини й Франції. Про це сказав колишній міністр закордонних справ П. Клімкін. «Тут символіка. Оскільки дуже важливо було українському Президенту приїхати до Європи після поїздки до Штатів. Дуже важливо було донести певну емоцію. Оскільки у Європі є певні елементи при звичаєння до війни в Україні. Не втоми, а саме при звичаєння», – пояснює П. Клімкін (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64589853?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>. 2023. 10.02).

Щоправда, він визнає, що за підсумками візитів не пролунало конкретних заяв від союзників, але натомість з'явилися чіткі «відчуття». «Є відчуття, що наші союзники будуть іти далі, що вони не зупиняться на рішенні про надання танків. Є чітке відчуття, що страх путінського режиму й

ескалації перетворюється на стратегічне розуміння, що говорити з Путіним потрібно виключно з позиції сили», – підкреслив дипломат.

Експерт-дослідник Північної Америки та Британських Островів Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв, звертаючи увагу на візит до Лондона, зазначив, що цей візит справді підтвердив ще раз той рівень взаємовідносин, які є в нас із Великою Британією, і це справді стало правильним, політичним та дипломатичним кроком показати, що Україна має підтримку, «Україну готові підтримувати зброєю стільки, скільки треба, відповідно, це стало ключовим і додатковим для нас аргументом у спілкуванні з європейськими партнерами». «Нам треба розуміти, що 14 лютого буде черговий “Рамштайн”, це зібрання для нас дуже важливе, тому що воно має стати авіаційним. Ми, нарешті, маємо отримати запевнення, не тільки від британців і американців, а й від усіх наших союзників, що ми дійсно отримуємо бойову авіацію. І тому саме зараз, напередодні, Президенту варто було поїхати в невелике турне, поспілкуватися особисто з європейськими лідерами, насамперед з Макроном і Шольцом. І дійсно отримати від них необхідну підтримку», – наголосив О. Краєв.

Колишній міністр закордонних справ В. Огризко вважає, що, крім тактичних і практичних питань військової допомоги, під час цих візитів, можливо, обговорювалося найголовніше стратегічне питання: що робити з Росією після української перемоги?

В. Огризко також звертає увагу на перспективи створення спецтрибуналу для покарання російської влади за агресію проти України. На думку В. Огризко, заяви західних лідерів показали, що це питання вже не є дискусійним. «Уже не йдеться – створювати чи не створювати. Питання тепер ставиться зовсім по-іншому: створювати, але який», – підкреслив дипломат. За його словами, усе це разом дає змогу зробити один висновок: «цивілізований світ з режимом Путіна, з ним особисто і з його камарильєю, працювати більше не буде. А це, у свою чергу, означає, що Україні потрібно швидко ставити питання про те, як РФ має виглядати після її поразки в Україні і чи має вона взагалі якось виглядати на мапі світу?».

Ще один український дипломат К. Єлісеєв переконаний, що на сьогодні будь-який візит Президента України В. Зеленського на Захід до наших партнерів приречений на успіх. «Це свідчення того, що на сьогодні дуже міцна проукраїнська коаліція, свідчення високо рівня довіри до України та прагнення, звичайно, у будь-який спосіб допомогти нам перемогти в цій війні», – зазначив К. Єлісеєв (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vizyty-zelenskoho-meta-london-paryzh-bryussel/32263084.html>. 2023. 9.02). При цьому він наголосив на ймовірності отримання Україною британських далекобійних ракет. «Це вже, я вважаю, теж великий прогрес. Це прорив у сфері далекобійної артилерії. Це, я навіть сказав би, прорив у сфері артилерії далекобійної. І це сигнал нашим іншим партнерам. І, звичайно, також важливо те, що Британія продовжить посилювати санкції проти російських олігархів, проти російських юридичних осіб. Це теж дуже добре. Ну і,

звичайно, візит дуже добрий для того, щоб промотивувати не лише британських, а й інших наших партнерів продовжувати допомогу та навіть прискорювати», – заявив дипломат.

На його переконання, візити Президент України до Лондону, Парижу та Брюсселю були дуже слушні і своєчасні. «Я думаю, що треба використовувати будь-яку можливість, зокрема я вже згадував і Радбез ООН, і саміт миру. Нагадаю, наступного тижня відбудеться досить амбітна й щорічна Мюнхенська безпекова конференція, на якій також будуть високопосадові делегації. Там також українська сторона має бути належним чином представлена», – вважає К. Єлісеєв.

Колишній Надзвичайний і Повноважний Посол України, голова правління Українського кризового медіацентру В. Чалий вважає, що всі столиці – Лондон, Париж, Брюссель – продемонстрували одне гасло: Україна переможе. «І в принципі це – головний підсумок візиту українського Президента. Плюс ще результати, які хотілося б отримати, – щодо винищувачів, далекобійної зброї. Але головне – це чітка позиція, і ми її всі почули», – зазначив В. Чалий (URL: <https://www.nta.ua/london-paryzh-i-bryussel-prodemonstruvaly-chitku-pozycziyu-shhodo-ukrayiny-valerij-chalyj>. 2023. 9.02).

За його словами, на сьогодні Україна популярна та героїчна. Збройні сили України та український народ дають нашій дипломатії унікальний шанс. «І в принципі, В. Зеленський, як Президент, справляється із цією функцією зовнішньополітичного представництва держави», – зазначив В. Чалий.

Політолог Т. Загородній, оцінюючи перспективи України, вважає, що наша країна робить значні кроки до членства у ЄС і НАТО. Це відзначили також європейські політики під час зустрічі з В. Зеленським.

Разом з тим Т. Загородній вважає, що вступ України до Європейського Союзу не буде швидким, адже питання полягає у великих коштах, які потрібно буде давати Україні на дотації (URL: https://24tv.ua/nadannya-ukrayini-zahidnih-vinishhuvachiv-zalezhit-vid-pozitsiyi_n2252981. 2023. 9.02).

Натомість Т. Загородній припускає, що Україна має хороші шанси, аби потрапити до НАТО. Наша держава значно посилить цей блок. «У разі інтеграції в НАТО Україна насамперед отримає безпеку. А безпека напямую пов'язана з економічним розвитком», – наголосив експерт.

Експерти й політики, оцінюючи результати візитів В. Зеленського до європейських столиць, зазначають, що Президент України справляється з функцією зовнішньополітичного представництва держави. Ситуація на фронті потребує рішучих дій і збільшення озброєнь для України. При цьому не колись там, а саме зараз. Європейський візит В. Зеленського важливий для того, щоб отримати зброю, а також для того, щоб збити наратив, який розпочали російські пропагандисти розганяти, що Україна не переможе, що все одно результат буде інший. І стосовно цього візит В. Зеленського виявився успішним.

Саміт Україна – ЄС: підсумки в оцінках експертів і політиків

Саміт Україна – ЄС, який відбувся в Києві 3 лютого, став знаковою подією на шляху євроінтеграції України. Ця зустріч стала 24-ю за рахунком, але першою після початку російського вторгнення та після того, як Україна, за рішенням Європейської ради, набула статус країни – кандидата на членство у ЄС. За черговістю саміт мав відбуватися в Брюсселі, оскільки попередній був у Києві 12 жовтня 2021 р. Однак лідери ЄС прийняли досить сміливе та показове рішення провести саміт у столиці країни, яка воює, що стало потужним сигналом підтримки України з боку Євросоюзу й показало, наскільки важливим пріоритетом ЄС вважає розвиток відносин з Україною.

«Ми тут разом, щоб продемонструвати, що Євросоюз підтримує Україну так само твердо, як і раніше. І щоб ще більше поглибити нашу підтримку та співпрацю», – наголосила президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн. Високий представник ЄС Ж. Боррель повідомив, що прибув до Києва, аби передати потужний сигнал підтримки ЄС усім українцям, які захищають свою державу.

До Києва 2 лютого прибули 15 єврокомісарів (із 27) на чолі з У. фон дер Ляєн. До складу делегації увійшли: виконавчий віцепрезидент з питань Європи М. Вестагер, виконавчий віцепрезидент з економіки В. Домбровскіс, глава дипломатії Ж. Боррель, віцепрезидент з міжвідомчих відносин та прогнозування М. Шефчович, віцепрезидент з питань цінностей і прозорості В. Юрова, комісар з питань юстиції Д. Рейндерс, комісар у справах добросусідства та розширення ЄС О. Варгеї та ін. Це найбільша делегація Євросоюзу, яка відвідала Київ з початку російського вторгнення. Вони взяли участь у спільній зустрічі колегиї комісарів з урядом України. Як наголосив Прем'єр-міністр Д. Шмигаль, це були перші в історії України міжурядові консультації між Кабінетом Міністрів і Єврокомісією (URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20230202-na-krok-blyzhche-do-yevrosoyuzu-shho-vidomo-pro-samit-ukrayina-yes-ta-na-yaki-rezultaty-ochikuvaty>).

«Візит колегиї комісарів є потужним символом підтримки Єврокомісією України на тлі неспровокованої та невинуватої агресії РФ. Ця зустріч надасть можливість обмінятися думками щодо багатьох сфер співпраці між ЄС та Україною, обговорити майбутню реконструкцію, а також європейський шлях країни. Це також можливість поглибити подальшу співпрацю з Україною», – пояснили у Єврокомісії.

Як повідомив заступник керівника Офісу Президента І. Жовква, крім спільного засідання, відбулися і двосторонні консультації: єврокомісари зустрічалися з відповідними профільними міністрами. «Це дуже важливо в контексті підготовки до початку переговорів про вступ, які ми дуже хочемо розпочати в 2023 р. Для цього необхідно отримати оцінку нашого прогресу,

семи рекомендацій. Таку оцінку формуватиме саме Єврокомісія, ті єврокомісари, які сьогодні прибули до столиці», – заявив І. Жовква.

Він уточнив, що переговори 2 лютого стосувалися саме економічних питань, секторальної інтеграції України до ЄС. І єврокомісари могли з перших вуст отримати інформацію по кожному сектору української економіки. Водночас на саміті 3 лютого лідери обговорювали не лише економіку, а й політичні питання та міжнародну співпрацю.

Варто зауважити, що практично всі українські високопосадовці, коментуючи очікування від саміту Україна – ЄС, наголошували, що ключовим питанням його порядку денного має стати перспектива якнайшвидшого початку переговорного процесу про вступ України до ЄС. Прем'єр-міністр Д. Шмигаль, зокрема, висловив сподівання, що Україна зможе зробити «суттєвий ривок вперед» в окремих сферах, серед яких він назвав угоду про безвізовий режим для промислових товарів, призупинення мита на український експорт ще на рік, приєднання до платіжної схеми SEPA (Єдина зона платежів у євро), включення України до зони мобільного роумінгу ЄС. «Ми очікуємо прогресу та прискорення на нашому шляху до підписання цих угод», – зазначив глава українського уряду.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба заявляв напередодні саміту, що ключовою темою зустрічі буде старт офіційних переговорів щодо членства у Євросоюзі, зокрема Київ прозвітує про виконання семи рекомендацій Єврокомісії, які стосуються сфери реформ і надані Україні як кандидату на членство у ЄС як умова для подальшого руху до інтеграції.

Водночас європейська сторона акцентувала на дещо іншому баченні порядку денного саміту. На думку посла ЄС в Україні М. Маасікаса, саміт насамперед є сигналом солідарності Європейського Союзу з Україною. За його словами, серед питань, які обговорюватимуться, – воєнна ситуація, мирний план Президента В. Зеленського, надання Україні допомоги у військовій, економічній, фінансовій, гуманітарній та енергетичних сферах. Європейські ж аналітики наголошували, що саміт, серед іншого, буде присвячено також управлінню очікуваннями з боку України після заяв про швидкий вступ до ЄС.

Структурно саміт Україна – ЄС складався з двох робочих сесій, де розглядалися такі теми:

- європейський шлях України та процес вступу до Євросоюзу;
- відповідь ЄС на загарбницьку війну Росії проти України;
- ініціативи України «щодо справедливого миру та відповідальності» РФ за скоєні воєнні злочини;
- співпраця в питаннях відбудови України та допомоги, а також у сфері енергетики;
- глобальна продовольча безпека.

Українська сторона представила на саміті результати виконання семи рекомендацій Єврокомісії щодо проведення реформ. По деяких напрямках Київ справді показав поступ. Вдалося запуснути роботу Вищої ради

правосуддя, парламент ухвалив закони про медіа та національні меншини, ще у липні 2022 р. призначено нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), а антикорупційні органи в останні місяці істотно активізували свою роботу та дали старт гучним справам ([URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-64468824](https://www.bbc.com/ukrainian/features-64468824)).

Але є сфери, де Захід прогресу досі не бачить. Україні ще необхідно призначити керівника НАБУ, завершити відбір членів до ВРП і ВККС, а найголовнішим каменем спотикання залишається реформа Конституційного Суду.

У грудні Україна відзвітувала, що виконала одну з ключових вимог Євросоюзу – запровадила нові критерії відбору для суддів КС. Але закон отримав негативний висновок Венеційської комісії. Вона визнала зміни недостатніми та закликала доопрацювати документ. На цьому наполягає також офіційний Брюссель.

Друга пріоритетна тема, яку під час саміту обговорили лідери ЄС і політичне керівництво України, – це спільна відповідь на агресивну війну Росії проти України. У цьому контексті було акцентовано увагу на безпрецедентній політичній та фінансовій підтримці України з боку ЄС. З початку російського вторгнення Європейський Союз надав Україні близько 60 млрд євро допомоги, з яких майже 50 млрд євро припадає на пряму економічну та фінансову допомогу, а ще 10 – на підтримку українців, які рятуються від війни на території країн ЄС, і на підтримку цих країн, які надають нашим громадянам змістовний пакет соціальних послуг, починаючи від надання легального права на проживання, на медичні послуги, освіти, дах над головою та на працевлаштування.

Відомим є факт, що ЄС, знову вперше у власній історії, виділив Україні, яка перебуває в стадії активних бойових дій, уже сім траншів прямої військової допомоги в обсязі 3,6 млрд євро. Ці гроші були спрямовані на закупівлю зброї, боєприпасів та іншого летального обладнання, яким наші воїни громлять російського окупанта.

У безпрецедентно короткий термін, практично упродовж одного місяця після політичного рішення, ЄС розгорнув військову допоміжну місію для України (EUMAM Ukraine), яка від початку була розрахована на підготовку 15 тис. українських військовослужбовців. Уже в Києві Високий представник ЄС Ж. Боррель оголосив про виділення додаткових 45 млн євро для логістичного забезпечення тренувальної місії в різних країнах ЄС і про те, що протягом року ці навчальні центри зможуть підготувати ще 15 тис. фахівців військової справи.

За оцінкою європейців, загальний обсяг військової допомоги для України, включаючи пряму допомогу від ЄС, а також обладнання та зброю, що надійшли від країн – членів ЄС, сягнув уже 12 млрд євро. Крім того, минулого року ЄС спрямував на бюджетну підтримку України суму в близько 19 млрд євро. Уже цього року ЄС і країни-члени надали Україні безпрецедентну макрофінансову допомогу, так звану МФД+, в обсязі 18 млрд

євро. Це разом із внесками інших міжнародних спонсорів допоможе забезпечити стабільне фінансування держави навіть в умовах війни, зокрема вчасно виплачувати заробітні плати та пенсії, продовжувати надання соціальних послуг, відновлювати життєво важливу інфраструктуру, знищену російськими агресорами.

Окремий напрям реагування – це санкції проти країни агресора. На сьогодні ЄС застосував проти Росії вже дев'ять пакетів чутливих індивідуальних і секторальних економічних санкцій. Вони включають, наприклад, ембарго на постачання у Європу російської нафти, що доставляється морським шляхом, введення граничних цінових рівнів на російський газ та нафту на зовнішніх ринках. Ці заходи призвели до падіння ціни на російську нафту вдвічі, а газу – до довоєнного рівня. Усе це значно скоротило бюджетні надходження Росії і її спроможності у фінансуванні кремлівської «машини війни».

Під час саміту українська сторона порушувала питання щодо змісту наступного, десятого пакета санкцій проти Росії через її збройну агресію. Серед іншого Київ наполягає на санкціях проти російської енергетичної програми, розширенні енергетичних санкцій, зокрема й на ядерну енергетику РФ, та на персональних санкціях проти російських чиновників і воєнних злочинців.

Третя ключова тема, яку розглянули учасники Київського саміту, – це поновлення справедливого миру для України і її повоєнне відновлення. У цій частині європейська сторона чітко висловила на підтримку «формули миру» Президента В. Зеленського, яка починається з безумовної вимоги щодо звільнення всіх тимчасово окупованих територій.

Нарешті четвертою темою для обговорення на саміті стала глобальна продовольча безпека та роль України у її забезпеченні. Учасники зустрічі засудили спроби Росії використовувати у своїй агресивній війні проти України такі негідні методи, як перетворення на зброю навіть їжі, що спричинило глобальну продовольчу кризу та призвело до безпрецедентного зростання цін на харчові продукти.

За підсумками саміту Україна – ЄС Президент України В. Зеленський, президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн і голова Європейської ради Ш. Мішель виступили зі спільною заявою, якою підтвердили, що членство України у ЄС – невідворотне. Проте конкретного року вступу або терміну, за який Україна може сподіватися на членство, озвучено не було (URL: <https://thepage.ua/ua/politics/samit-ukrayina-yes-2023-chomu-ukrayini-ne-obicyayut-shvidkogo-vstupu-do-yes>).

Президент України заявив, що саміт був змістовним, результативним і це наочно доводить, що українців та всіх європейців Росії не вдасться зламати. Глава держави зазначив, що за останній рік Україна та вся Європа стали міцнішими, а інтеграція нашої країни до ЄС незворотна й має повну підтримку європейців. В. Зеленський подякував представникам Єврокомісії за особисте лідерство як у підтримці України на шляху до членства у

Євросоюзу, так і в зміцненні єдності серед держав Європи заради припинення російської агресії та захисту спільних європейських цінностей. Він зазначив, що вперше у двосторонньому документі – Спільній заяві за підсумками саміту – зафіксовані наміри України якнайшвидше почати переговори про вступ у ЄС (URL: https://24tv.ua/samit-ukrayina-yes-kiyevi-3-lyutogo-2023-yakirishennyua-uhvalili_n2249236).

«ЄС підтвердив свою відданість підтримці подальшої європейської інтеграції України. ЄС ухвалить рішення щодо подальших кроків, коли всі умови, зазначені у висновку комісії, будуть повністю виконані. Україна підкреслила свою рішучість виконати необхідні вимоги для якнайшвидшого початку переговорів про вступ», – говориться в спільній заяві за результатами саміту.

Оновлену оцінку щодо виконання Україною плану дій та рекомендацій щодо збереження кандидатства у ЄС Єврокомісія надасть навесні 2023 р. У. фон дер Ляєн заявила, що вступ України до ЄС не має часових рамок, однак є завдання, які потрібно виконати.

Водночас Президент В. Зеленський наголосив, що ЄС та Україна схвалили план пріоритетних дій на 2023–2024 рр., який де-факто зробить Україну частиною ЄС на рівні таких економічних сфер:

- промисловість;
- енергетика;
- аграрний сектор;
- транспорт;
- цифрові послуги;
- фінансова сфера;
- митниця.

Голова Євроради Ш. Мішель зі свого боку заявив, що не вважає нереальним прагнення України вступити у ЄС за два роки, якщо в Києві буде сильна політична воля прискорити реформи.

Також сторони погодилися про необхідність створення спеціального трибуналу для притягнення Росії до відповідальності за злочини проти України. ЄС пообіцяв активізувати свою роботу щодо використання заморожених активів РФ для відбудови України після війни та відшкодування збитків, нанесених державою-агресором.

Делегація ЄС обіцяла Україні продовжувати надавати політичну, військову, фінансову та гуманітарну підтримку стільки, скільки буде потрібно. Наразі загальна допомога Україні, погоджена Євросоюзом, становить майже 50 млрд євро. Перший мільярд євро на відновлення ЄС Україна отримає вже нині, заявила У. фон дер Ляєн, наголосивши, що робота має розпочатися негайно. Крім того, Україна імпортуватиме електроенергію з Євросоюзу для покращення ситуації в поруйнованій російськими обстрілами енергетичній системі. Окремо ЄС виділить Україні 25 млн євро для розмінування територій, заявив голова дипломатії Євросоюзу Ж. Боррель.

Президент Європейської комісії також анонсувала десятий пакет санкцій проти Росії, обсяг обмежень у рамках якого становитиме 10 млрд євро. Його запровадять 24 лютого, до річниці російського вторгнення ([URL: bbc.com/ukrainian/news-64513726](https://www.bbc.com/ukrainian/news-64513726)).

Голова Євроради Ш. Мішель також підкреслив, що ЄС готовий працювати разом з Україною над реалізацією всіх пунктів формули миру від В. Зеленського. У тому числі сторони погодили додаткове фінансування оборони України. «Цей саміт надсилає два чіткі меседжі. Перший: ЄС підтримуватиме Україну в усі можливі способи. Кремль нас не залякав і не залякає. І другий меседж – майбутнє України – усередині Європейського Союзу», – заявив за підсумками саміту Ш. Мішель.

Також за підсумками саміту Україна – ЄС у Києві було прийнято підсумкову резолюцію. У документі ЄС підтвердив свою непохитну підтримку та солідарність з Україною перед фактом російської агресивної війни, яка триває. «Ми засуджуємо систематичне використання Росією дронів та ракет для атак на мирне населення, цивільні об'єкти та інфраструктуру по всій Україні... Ми вимагаємо від Росії негайно, повністю та безумовно вивести всі свої військові сили з усієї території України... Відповідно до Хартії ООН та міжнародного законодавства, Україна використовує своє законне право на самооборону від російської агресії. Вона має право звільнити та поновити повний контроль над усіма окупованими територіями в межах її міжнародно визнаних кордонів», – наголошується в резолюції саміту.

Окремий розділ підсумкового документа присвячений темі поновлення справедливого миру для України і її повоєнному відновленню. «ЄС підтверджує готовність підтримати ініціативу України щодо справедливого миру на основі поваги до суверенітету та територіальної цілісності України. На цей час Росія не продемонструвала будь-якого справжнього бажання досягти справедливого та стійкого миру. Ми висловлюємо нашу підтримку формулі миру Президента Зеленського та наші зобов'язання активно працювати з Україною над виконанням мирного плану з 10 пунктів. У цьому зв'язку ми підтримуємо ідею проведення Саміту формули миру, спрямованого на її імплементацію. Ми будемо працювати разом для забезпечення якомога ширшої міжнародної участі», – наголошує резолюція Київського саміту.

У контексті проблеми глобальної продовольчої безпеки та ролі України у її забезпеченні резолюція підкреслює важливість і необхідність подальшого зміцнення «коридорів солідарності», які дали змогу перевезти близько 23 млн т українського зерна, соняшника та інших продовольчих товарів на світовий ринок у період з травня по грудень 2022 р. «Разом із Чорноморською зерновою ініціативою ООН та програмою “Зерно з України” “коридори солідарності” залишаються важливими для нашої спільної мети забезпечити доступність і наявність продовольства та добрив. Ми стоїмо в повній солідарності з нашими партнерами по всьому світу шляхом збільшення

дипломатичних зусиль та підтримкою глобальної продовольчої безпеки», – саме так лідери ЄС та України відобразили спільну мету в резолюції за підсумками саміту (URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-zapidsumkami-24-go-samitu-ukrayina-yes-80765>).

Економічна оцінка Єврокомісією ступеню здатності України приєднатися до ЄС міститься в аналітичному звіті, який У. фон дер Ляєн особисто передала Президенту України В. Зеленському. Документ «Аналітичний звіт, що доповнює висновки Єврокомісії щодо заявки України на вступ до Євросоюзу», по суті, є позачерговим аудитом стану наближення країни до права ЄС. Загалом така оцінка ЄС надається державам-кандидатам раз на рік (Україна отримає її у жовтні цього року). Тому нинішній звіт по Україні є проміжним та скороченим і не містить оцінки по ключовій для ЄС главі «правосуддя та фундаментальні права», оцінювання якої відкладено на осінь. Методологія оцінки держав – кандидатів ЄС передбачає дослідження ступеню наближення реальної ситуації в державі-кандидаті до європейського права й практики. Оцінка виставляється за 5-бальною системою: 1 – початковий рівень, 2 – деяка відповідність праву ЄС, 3 – помірна відповідність, 4 – добра відповідність, 5 – просунутий рівень. Усього оцінці підлягає ступінь адаптації законодавства країни-кандидата до європейського права за 33 блоками, так званими переговорними главами, які є визначальними при складанні позитивного висновку Єврокомісії про кандидатство. Лише після цього Київ зможе претендувати на те, щоб перейти до офіційного початку переговорів про вступ у ЄС (URL: <https://cpd.gov.ua/articles/yak-rishennyasa-samitu-ukrayina-yes-vplynut-na-yevropejskuj-ruh-ukrayiny>).

За оцінкою ЄС, за чотирма з 33 «переговорних глав» Україна отримала справді високий бал – «4», тобто підтвердження «доброї відповідності». Це блок «Митний союз», енергетика, зовнішня політика та безпекова політика. Ще за п'ятьма сферами ми отримали «3» («помірна відповідність праву ЄС»), що є загалом непоганою оцінкою як для кандидата-початківця. Так було оцінено нормативно-правову базу у сфері вільного переміщення товарів, цифрової трансформації та медіа, економічної й монетарної політики, науки та досліджень. У сфері надання цифрових послуг населенню та бізнесу Україна перебуває на прогресивному рівні.

За вісьмома з 33 «переговорних глав» Україні поставили найнижчий бал «1» (тобто там Україна перебуває на початковому рівні відповідності стандартам Євросоюзу). Таку оцінку Єврокомісії отримав рівень адаптації до європейських вимог законодавства України в питаннях стандартів фінансового контролю, вільного переміщення працівників, інтелектуальної власності, соціальної політики, захисту довкілля та клімату, а також законодавства у сфері сільського господарства й лову риби. За 15 із 33 «переговорних глав» Україна отримала «2» (тобто продемонструвала лише уривчасте запровадження європейських норм). Так було оцінено українське законодавство у сфері правосуддя, свободи та безпеки, а також

держзакупівель, статистики, руху капіталу, корпоративного права, конкуренції, захисту прав споживачів і здоров'я, у сфері оподаткування.

Сумарно за 32 главами Україна збрала 69 балів (за цією методологією Чорногорія має 99,5 бала, Сербія – 98, Туреччина – 94, Албанія – 84, Грузія – 67, Молдова – 55). Тобто за фактичною ступенем готовності Україна займає останні місця у єврорейтингу серед держав «Східного партнерства».

Утім Україна ще має час на покращення ситуації. Президент Європейської комісії У. фон дер Ляєн заявила, що чергові висновки щодо прогресу у виконанні Україною євроінтеграційних кроків буде зроблено вже весною поточного року. Це додає сподівань на втілення прагнення України вже у 2023 р. почати переговори про вступ у ЄС. Адже політична оцінка Єврокомісії, яка має передувати цьому кроку, може з'явитися не в межах так званого пакета розширення (enlargement package) восени, як досі декларував ЄС, а значно раніше.

Тож у підсумковому рішенні саміту записана компромісна формула: «Без шкоди для цього всебічного регулярного звітування ми беремо до уваги намір комісії надати оновлену інформацію навесні 2023 р., яку також буде передано Україні відповідними каналами».

Як пояснила президент Єврокомісії, навесні відбудеться усне оновлення пакета розширення для держав – членів ЄС, яке буде доступне й Україні. Це істотно збільшує шанси на те, що сценарій початку переговорів після осені 2023 р. реальний. Але, звісно, для такого досить амбітного сценарію Києву потрібно завершити «домашнє завдання». І в підсумковій заяві саміту Україна – ЄС один з його пунктів прописаний прямо – реформа Конституційного Суду відповідно до рекомендацій експертів. Решта шість рекомендацій також очікують повної імплементації (URL: <https://hromadske.ua/posts/ekspres-kandidat-chi-nabliziv-samit-u-kiyevi-chlenstvo-ukrayini-v-yes>).

За висновками експертів, початок переговорів про вступ у 2023 р. – це ідеальний варіант для України. Адже далі починається ще складніший період – проведення переговорів про узгодження законодавства за 35 блоками, який потребуватиме ще більшої кількості реформ і змін в Україні, ніж нинішні сім рекомендацій.

Експерт Центру оборонних стратегій, дипломат О. Хара переконаний, що прийняте за результатами саміту рішення щодо проведення оцінки успіхів України в реалізації реформ навесні цього року, а не восени, дає шанс розпочати переговори про вступ України у ЄС ще цього року. О. Хара зазначає, що наступний рік у політичному плані буде для нас надзвичайно складним: будуть вибори як у США, так і у ЄС. Тому, наголошує він, було б краще розпочати процес переговорів про вступ за політичних сил, які нині перебувають при владі у Європейському Союзі. Адже за винятком Угорщини, усі інші є нашими великими прихильниками та тими, хто підштовхує Україну, допомагає рухатися в бік ЄС, зазначив О. Хара (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100698>).

Водночас, оцінюючи результати саміту Україна – ЄС, українські експерти насамперед наголошують, що позитивним є сам факт проведення саміту в Києві, столиці воюючої країни. Це знак солідарності й підтримки, який на сьогодні для нас необхідний. Захід об'єднаний у підтримці України, але є суперечки та дебати щодо інтеграційних процесів, зазначає політолог Д. Воронков. На його думку, європейські політики обережні щодо прогнозів євроінтеграції, бо незрозуміло, чим закінчиться війна в Україні. Водночас він переконаний, що саме фронт вибудовуватиме подальшу позицію та більш сміливі кроки європейських лідерів у рамках євроінтеграційних процесів. За успішного просування на фронті консенсусу щодо України буде більше.

Політолог В. Фесенко зауважує, що відсутність за результатами саміту конкретних термінів вступу України у ЄС є очікуваною. На цей момент ідеться про оцінювання виконання Україною домашнього завдання, семи кроків для збереження кандидатства. «Якщо говорити чесно й об'єктивно, статус кандидата ми отримали авансом – завдяки героїзму українських воїнів, українського народу, але нам ще далеко до виконання критеріїв членства у ЄС. Також є стримана консолідована позиція деяких західноєвропейських країн стосовно не тільки вступу України, а взагалі подальшого розширення ЄС. А по Україні треба розуміти, що, поки йде війна, не варто чекати прискорення процесу євроінтеграції. Рішення про початок переговорів буде, але вони, за досвідом наших сусідів, зокрема Польщі та деяких країн Балтії, можуть тривати декілька років», – прогнозує В. Фесенко (URL: <https://thepage.ua/ua/politics/samit-ukrayina-yes-2023-chomu-ukrayini-ne-obiscyayut-shvidkogo-vstupu-do-yes>).

Експерт вважає абсолютно помилковою заяву Прем'єр-міністра Д. Шмигала про можливість вступу України у ЄС за два роки. «Це не відповідає дійсності абсолютно. Не треба робити такі заяви, вони породжують неадекватні завищені очікування», – наголошує В. Фесенко.

«Зараз ми вступаємо в тривалу насичену змістовно фазу здійснення реформ до вступу. Як правило, між отриманням статусу кандидата до початку переговорів про вступ проходить мінімум рік або більше, вони починаються не одразу. ЄС ще потрібен певний час на оцінку ситуації в Україні, він має визначити, які реформи нам необхідно зробити та в яких сферах, після виконання чого ми перейдемо до перехідних дій.

Усе йде нормально. Просто треба розуміти: по процедурах ЄС навряд чи буде прискорення внаслідок війни в Україні. Тому потрібно набратися терпіння та сконцентруватися не на датах, а на конкретних реформах.

Зараз ЄС та Україна зосередилися на окремих питаннях, наприклад на впровадженні системи спільного роумінгу з ЄС, а це вже стосується мільйонів українців.

А переговори почнуться, якщо все буде гаразд. Може, навіть і цього року, я цього не виключаю. Головне, що є політична воля до включення України до ЄС. Про це свідчать і заяви керівників ЄС, і ще більш важливим

критерієм є рішення Європарламенту, який є колегіальним органом політичного представництва ЄС», – запевняє політолог.

В. Фесенко також погоджується, що вирішальним аргументом на користь прискорення євроінтеграції стане перемога України у війні. «Як події минулого року прискорили наше кандидатство, так і наша перемога стане каталізатором вступу України до ЄС».

Голова Комітету Верховної Ради з питань інтеграції України до ЄС І. Климпуш-Цинцадзе закликає до реалістичного погляду на процес інтеграції України до ЄС, який не відбудеться швидко. «Я вважаю, що ця амбітна мета є досяжною. Але досяжною лише за умови того, що Україна дуже відповідально поставиться до виконання цих семи умов, які надав нам ЄС при рішенні про кандидатство. Я би хотіла, щоб ми говорили правду. Це добре що ми добилися, що буде проміжний звіт, який дасть нам можливість виправити ті помилки та недопрацювання, яких ми припустилися за час виконання цих семи умов», – зазначила вона (URL: <https://cpd.gov.ua/articles/yak-rishennya-samitu-ukrayina-yes-vplynut-na-yevropejskyj-ruh-ukrayiny>).

Депутат висловила сподівання на реалістичне оцінювання обсягу роботи з тим, щоб навесні отримати зворотний зв'язок від Єврокомісії стосовно проміжної оцінки того, як виконані сім умов. Він потрібен для того, щоб Україна могла виправити всі помилки й недопрацювання, і для того щоб встигла на осінь отримати позитивну оцінку від Єврокомісії.

Зі свого боку публіцист В. Портников також висловив думку, що на Україну чекає довгий шлях європейської інтеграції. «Я закликаю до реалістичності. Перед нами не тільки довгий час боротьби за суверенітет, за відновлення територіальної цілісності, а й довгий час європейської інтеграції. Хотілось би, щоб процес євроатлантичної інтеграції був би більш швидким – щоб Захід усвідомив, що прийняти Україну до НАТО вигідніше, ніж кожен п'ять років постачати їй зброю і підтримувати її бюджет», – зазначив він і додав, що «будь-який саміт Україна – ЄС – це крок уперед по довгій дорозі».

Отже, Київський саміт Україна – ЄС 2023 р. чітко зафіксував незворотність європейського курсу України. Він повною мірою продемонстрував солідарність з Україною країн Європейського Союзу, які висловили готовність підтримувати боротьбу українців проти російської агресії до переможного кінця, надаючи політичну, фінансово-економічну, воєнну, гуманітарну допомогу та визнаючи Україну частиною європейської спільноти. Спільна заява Києва й Брюсселю за підсумками саміту містить досить категоричні формулювання щодо спротиву російській агресії і вельми обнадійливі політичні сигнали стосовно прискорення євроінтеграційного руху України.

Російський слід чергового витка антиісламського екстремізму

Три події, які, можливо, випадково відбулися наприкінці січня, коли представники європейських ультраправих організацій демонстративно знущалися над Кораном, священною книгою для півтора мільйона мусульман, одразу викликали жорсткі протести в ісламському світі. Інтернаціоналізація проблеми може призвести до значного посилення напруги між західно-християнською та мусульманською спільнотами, що вже неодноразово відбувалося раніше. У разі такого розвитку подій головним бенефіціаром, як не дивно, стає Кремль.

Підданий Королівства Данія та Королівства Швеція Р. Палудан, засновник ультраправої партії Stram Kurs («Жорсткий курс»), 21 січня здійснив акцію спалення Корану перед посольством Туреччини у шведській столиці, а через шість днів – у данській. У Копенгагені місце було обрано знову ж таки перед посольством Туреччини, крім того, поруч знаходилися мечеть і консульство Росії. Напередодні Р. Палудан оголосив, що спалить священну книгу за трьома різними адресами в Копенгагені протягом п'ятниці, щотижневого святкового дня для всіх мусульман. Ще під час злодіяння в Стокгольмі, екстреміст зазначив, що спалюватиме Коран кожен п'ятницю, аж «поки Швеція не буде прийнята в НАТО» і додав: «Я також даю обіцянку, що, коли він [Р. Ердоган] прийме Швецію в НАТО, я більше ніколи в житті не спалюватиму Коран перед посольством Туреччини» (URL: <https://focus.ua/uk/world/547274-poka-shveciya-ne-vstupit-v-nato-datchanin-snova-sheg-koran-i-obeshchaet-prodolzhat-akciyu-video>).

Акція у Стокгольмі одразу викликала негативну реакцію ООН. З боку Єврокомісії офіційний представник Й. Барке зазначив, що влада Швеції має вжити заходів щодо акту зі спалення екземпляра Корану, який відбувся в столичному Стокгольмі. За його словами, подібні дії несумісні з цінностями, на яких ґрунтується Євросоюз. «Як ми вже неодноразово заявляли, расизму, ксенофобії, расовій та релігійній ненависті немає місця в ЄС. Це питання, за яким шведська влада має вжити рішень і заходів», – підкреслив Й. Барке на брифінгу представників ЄК у Брюсселі (URL: <https://www.islam.kz/ru/news/v-mire/ocherednoe-proyavlenie-nenavisti-k-koranu-18088/#gsc.tab=0>). П. Гаавісто, міністр закордонних справ Фінляндії, 24 січня заявив, що у зв'язку з протестами питання вступу його країни в НАТО одночасно зі Швецією, Туреччині, можливо, доведеться переглянути. 25 січня стало відомо про те, що Анкара заблокувала вступ Швеції та Фінляндії до Альянсу (URL: <https://focus.ua/uk/world/547274-poka-shveciya-ne-vstupit-v-nato-datchanin-snova-sheg-koran-i-obeshchaet-prodolzhat-akciyu-video>).

У ці ж дні, 22 січня, Е. Вагенсвельд із праворадикального руху «Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу» (PEGIDA) розірвав копію Корану в Гаазі. Екстреміст здійснив акцію поодиночі та під охороною поліції.

Місцева влада дала згоду Е. Вагенсвельду на проведення акції за умови, що той не спалить Коран. Однак у відеоролику, викладеному самим праворадикалом, видно, що згодом вирвані сторінки Корану спалили в іншому місці (URL: <https://www.islam.kz/ru/news/v-mire/ocherednoe-proyavlenie-nenavisti-k-koranu-18088/#gsc.tab=0>).

У відповідь представники найвпливовішого в мусульманському світі богословського університету «Аль-Азхар» зробили заяву про неприпустимість у подальшому виникнення таких фактів і закликали ісламські країни бойкотувати всі голландські та шведські товари будь-якого роду «на підтримку Священного Корану» (URL: <https://azan.kz/ahbar/read/al-azhar-prizval-musulman-k-boykotu-tovarov-iz-shvetsii-i-gollandii-14390>). У своїй заяві «Аль-Азхар», зокрема, закликав «зайняти тверду і єдину позицію на підтримку Книги Аллаха – Корану, священної книги мусульман, а також дати гідну відповідь урядам цих двох країн [Голландії та Швеції] у зв'язку з їхньою образою 1,5 млрд мусульман». Університетські вчені відкидають можливість захисту «двома країнами цих мерзенних та варварських злочинів під прапором, який вони називають свободою слова», тому що він не є ані гуманним, ані моральним. У заяві наголошується про «необхідність того, щоб арабські та мусульманські країни підтримали цей бойкот та інформували про це своїх дітей, молодь та жінок». «Ці девіанти не усвідомлюють цінності цієї релігії, про яку вони нічого не знають, і вони провокують мусульман, ображаючи її; вони не усвідомлюють її цінності, доки не зіткнуться з матеріальними, фінансовими та економічними наслідками, оскільки це єдина мова, яку вони розуміють», – ідеться в повідомленні «Аль-Азхар» (URL: <https://azan.kz/ahbar/read/al-azhar-prizval-musulman-k-boykotu-tovarov-iz-shvetsii-i-gollandii-14390>). Одноійменна єгипетська газета назвала ці акції образою мусульман і заявила, що бойкот обох країн буде належною відповіддю урядам, які захищають «варварські злочини під нелюдським та аморальним гаслом, яке вони називають свободою слова» (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=41363>).

Міністерства закордонних справ арабських країн Перської затоки виступили із засудженням спалення Корану в Стокгольмі. У східному пакистанському місті Лахорі сотні людей протестували і засуджували осквернення Корану. «Посол Нідерландів в Анкарі був викликаний в МЗС Турецької Республіки, йому висловлено жорсткі протести та засудження цього підлого та огидного діяння. Ми вимагали, щоб Нідерланди не допускали подібних акцій», – ідеться у відповідній офіційній заяві. У самій Туреччині спалахнули антишведські протести. Біля генерального консульства Швеції в Стамбулі відбулася масова акція, на якій спалили прапор цієї скандинавської країни. Невдоволені люди також збиралися біля шведського посольства в Анкарі. Водночас президент Турецької Республіки Р. Ердоган заявив, що його країна не підтримає заяву Швеції на вступ у Північноатлантичний альянс (URL: <https://suspilne.media/365054-erdogan-zaaviv-so-tureccina-ne-pidtrimae-zaavu-svecii-na-vstup-u-nato-u-comu-pricina>).

Шийтський Іран також засудив спалення Корану. Про це йдеться в заяві офіційного представника МЗС Ісламської Республіки Н. Канані. Останній підкреслив, що деякі європейські країни дозволяють екстремістам ображати ісламські цінності під приводом підтримки свободи слова. За його словами, ці країни інституціоналізують ісламофобію у своїх суспільствах. Н. Канані зазначив, що подібні дії не мають нічого спільного зі свободою слова. «Черговий прояв неповаги до священної для 1,5 млрд мусульман книги є яскравим прикладом пропаганди ненависті та підбурювання до насильства щодо всіх мусульман», – ідеться в заяві дипломата (URL: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/иран-осудил-сожжение-корана-в-швеции-/2793986>).

Отже, європейським ультраправим вдалося об'єднати країни-лідери сунітського і шийтського ісламу в їх намірі протистояти образі загальному мусульманським святинь. Чи призведе це до масштабної кризи у відносинах між ісламським і християнським державами поки ще не відомо. Завдяки реакції ООН і провідних євроінституцій станом на сьогодні подальший розвиток конфліктної ситуації, на перший погляд, є малоімовірним. Проте ще не сказали свого слова радикальні мусульманські угруповання на кшталт ІДІЛ і Аль-Каїди. Для них це вдалий момент, щоб знову нагадати про себе і показати себе як єдиних реальних захисників ісламських цінностей, на відміну від офіційних «політиканів». Також треба додати, що Р. Палудану та Е. Вагенсвельду вдалося за декілька днів майже повністю зруйнувати роботу західної дипломатії, спрямовану на переконання Туреччини не ставити перепони на шляху вступу до НАТО Швеції та Фінляндії. З цього випливає, що в умовах російсько-української війни, коли увесь цивілізований світ став на бік України, послаблення Північноатлантичного альянсу, роздрай у середині Євросоюзу і спроба відволікти частину ресурсів та уваги Заходу на з'ясування стосунків зі світом ісламу, вигідні тільки одному гравцю – Кремлю.

Крім того, звертають на себе увагу ще декілька цікавих моментів. Наприклад, розкриваючи передісторію зі спаленням Корану в Швеції, журналіст Ч. Фрік, який співпрацював з Russia Today, розповів, що ультраправий альтернативний сайт новин Ехакт24 повідомив йому про плани данця Р. Палудана спалити Коран, що тому потрібна допомога в сплаті мита, тому що кораноборець не може вчасно перевести гроші у Швецію. Але коли до Ехакт24 звернулися по коментарі, то отримали іншу історію. За словами представників сайту, саме Ч. Фрік першим зв'язався з ними і повідомив, що хоче знайти когось, хто спале Коран, за що він запропонує покрити витрати. Порекомендували Р. Палудана. Тобто Ехакт24 заявляє, що саме Ч. Фрік був рушійною силою в акції Р. Палудана на території Швеції. Він профінансував заявку Р. Палудана на отримання дозволу на демонстрацію, а також пообіцяв сплатити квитки на літак Р. Палудана. Водночас Ч. Фрік заперечує власну роль в організації спалення Корану, але підтверджує, що сплатив заявку на отримання відповідного дозволу поліції. Він наголошує, що заплатив гроші

лише тому, що представник Ехакт 24 не хотів, щоб його ім'я було пов'язане з дозволом на демонстрацію. При цьому себе називає нейтральним спостерігачем, а Р. Палудан йому нібито був цікавим тільки як об'єкт для інтерв'ю. Тобто, виходить, що і Ч. Фрік, і Ехакт 24 не хочуть бути звинуваченими в організації антимусульманської акції. Поряд з цим, достеменно відомо, що Ч. Фрік має давні зв'язки з Росією, для якої сьогодні вкрай вигідні негаразди між західними партнерами офіційного Києва (URL: <https://golosislama.com/news.php?id=41366>). Тому можна припустити, що саме «людина з промовистим прізвиськом» і багатим проросійським бекграундом цілком здатна запросити з Данії ще одну людину, пов'язану з Росією (на останніх виборах у Данії список партії Р. Палудана Stram kurs очолював співробітник Russia Today), щоб здійснити акцію, яка спроможна якщо не зірвати, то хоча б максимально ускладнити вступ Швеції та Фінляндії до НАТО. Додамо також, що й на думку Р. Лансінга з Інституту досліджень глобальних загроз і демократії, спецслужби РФ могли використовувати Р. Палудана для дестабілізації ситуації у Швеції та блокування її вступу в НАТО (URL: <https://focus.ua/uk/world/547274-poka-shveciya-ne-vstupit-v-nato-datchanin-snova-sheg-koran-i-obeshchaet-prodolzhat-akciyu-video>).

Що стосується Е. Вагенсвельда і діяльності PEGIDA (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes – Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу) в цілому, варто зазначити, що німецькі експерти дефінують діяльність цієї організації як расистську та праворадикальну. З моменту свого виникнення у 2014 р. у Дрездені PEGIDA виступає проти мусульманських емігрантів і водночас багато її членів підтримують жорсткий зовнішньополітичний курс РФ і самого В. Путіна. «Пегидівці» активно використовують на своїх заходах російську символіку, здебільшого підтримують анексію Криму Москвою. Вони виступають проти мусульман і водночас за зняття або послаблення міжнародних санкцій щодо Кремля. Навіть дев'ятий пункт програми цієї за назвою антиісламської організації, пов'язаний знову ж таки з РФ. У ньому містяться такі вимоги: «Дружні стосунки з усіма країнами світу! Негайна нормалізація відносин із Російською Федерацією та припинення будь-якого розпалювання війни. Зупиніть будь-який продаж зброї в кризових районах! Німеччина повинна триматися осторонь усіх військових конфліктів і прагнути до нейтрального статусу» (URL: <https://www.pegida.de>). Також додамо, що в травні 2021 р. Земельне відомство по охороні конституції Саксонії визнало PEGIDA екстремістським і ксенофобським рухом. Зазначалося, що PEGIDA є агітаційною платформою для відомих у Німеччині правих екстремістів, які виступають з антиконституційними заявами, і діє як «вузол» між екстремістами і не екстремістами, через це, за словами глави саксонського відомства безпеки Д.-М. Крістіана, все більше посилюється розкол між демократичними та радикально-екстремістськими позиціями в суспільному дискурсі в Саксонії. «Зумовлене цим все більш глибоке проникнення правоекстремістських ідей в центр суспільства є серйозною загрозою для

нашого заснованого на свободі і демократії суспільного порядку», – підкреслив чиновник (URL: <https://www.dw.com/ru/v-saksonii-priznali-jekstremistskim-dvizhenie-pegida/a-57460462>).

Об'єктивно здійснюючи пошук бенефеціарів вищезгаданих акцій, не хотілося б, щоб ще одне припущення справдилося, проте, можливо, випадково ще одним одержувачем вигод стає Туреччина. Активна боротьба проти антиісламських проявів майже напередодні доленосних для країни одночасних виборів президента і парламенту може дуже допомогти Р. Ердогану. Враховуючи орієнтацію політсили чинного президента на поміркованих ісламістів і союз з ультраправою Партією націоналістичного руху, теперішня політична активність Анкари неодмінно підвищує політичний капітал Р. Ердогана. Водночас проблеми зі вступом у НАТО Швеції та Фінляндії можуть позитивно позначитися на подальшому розвитку турецько-російських відносин.

Однак кремлівський слід у цій справі більш явний і оточений не тільки припущеннями, але й багатьма підтвердженими фактами. Через це, знову ж таки, доводиться лише вражатися крайнім цинізмом політики Московії, яка задля досягнення власних цілей готова в кращих традиціях візантійщини стравлювати народи й релігійні громади. Водночас не треба і забувати про трагічний, але закономірний кінець колись потужної імперії, яку свого часу знищили османи.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Міжнародні політичні та економічні відносини Китаю на тлі повномасштабної воєнної агресії Росії проти України

(Початок. Закінчення у № 4)

Китай: внутрішня ситуація та міжнародні амбіції

Протягом останніх десятиріч відбулись радикальні зміни в позиціях Китаю на міжнародній арені. На сьогодні китайська економіка за обсягами є другою національною економікою у світі після економіки США. Міжнародні досягнення Китаю є наслідком глибоких економічних реформ у цій державі. Завдяки поглибленій інтеграції китайської економіки до глобальних ринків товарів і капіталів, вона не лише зросла за величиною, а й зазнала радикальних якісних змін. Тому на сьогодні динаміка світової економіки багато в чому залежить саме від стану економіки Китаю. Водночас і розвиток китайської економіки кількісно та якісно став більш залежним від її міжнародних зв'язків.

Карколомні економічні досягнення привели до потужних соціальних змін у китайському суспільстві, насамперед до зростання його добробуту, особливо міського. Так, якщо на початку 90-х років минулого сторіччя на доходи нижче офіційно встановленої межі бідності жило більш як 600 млн китайців, то у 2018 р. таких було лише близько 17 млн осіб. При цьому нині доходи на душу міського населення більш як удвічі перевищували доходи на душу сільського населення. Утім, зростання середнього рівня доходів населення КНР поєднувалося з поглибленням майнової нерівності громадян цієї країни.

Таке значне зростання доходів китайців сприяло не менш значному зростанню рівня їх споживчих витрат. У результаті, наприклад, у 2018 р. проти 2001 р. число громадян Китаю, які здійснювали закордонні мандрівки, зросло у 13,3 рази й сягнуло 149,7 млн осіб. Бум закордонного туризму в Китаї мав глобальні наслідки для світового туризму. За даними Світової туристичної організації, витрати Китаю на туризм зросли з 3 % від сукупного обсягу світових витрат цієї галузі у 2006 р. до 21 % у 2016 р. Але під впливом пандемії Covid-19 закордонний туризм китайських громадян опинився в коматозному стані.

Водночас треба звернути увагу на специфіку новітньої історії Китаю, де широке впровадження ринкових механізмів у господарську діяльність поєднується не лише зі значним втручанням держави в розвиток національної економіки, а й монополією Комуністичної партії Китаю (КПК) на владу в цій державі. Очевидно, саме ця соціально-економічна специфіка Китаю стимулювала появу амбітних міжнародних планів у керівництва країни. На появу міжнародних економічних і політичних амбіцій Китаю, поза всяким сумнівом, потужний вплив справили соціально-психологічні чинники, притаманні китайському суспільству. Ідеться, зокрема, про поширення в китайському суспільстві конфуціанських традицій та історичних наративів певного напрямку, у тому числі й великодержавної спрямованості.

Проте на шляху реалізації амбітних міжнародних економічних і політичних планів керівництва Китаю останнім роками постали серйозні виклики, як то пандемія Covid-19 та ряд інших внутрішніх проблем економічного, соціального та політичного характеру. Крім того, до вже існуючих міжнародних викликів додався якісно новий і вельми вагомий – повномасштабна воєнна агресія Росії проти України. Причому реалізація міжнародних планів китайського керівництва багато в чому залежатиме від результатів розв'язання внутрішніх проблем Китаю.

Так, для подолання пандемії Covid-19 влада Китаю протягом трьох років проводила дуже жорстку політику так званого нульового ковіду. Наприклад, одиничний випадок Covid-19 міг викликати загальноміське тестування та локдаун. Як зазначає кореспондент ВВС, у Китаї внаслідок такої політики «зростання добробуту фактично припинилося. Перманентний локдаун придушив будь-яку активність у країні, передусім ділову:

постраждали туризм, торгівля, виробництво, освіта». Наприкінці минулого року це викликало масові протести населення, що виявилися найбільшими за часів правління Сі Цзіньпіна. Хвилю протестів вдалося збити, скасувавши карантин. Водночас, як зазначають оглядачі ЗМІ, «від того, як швидко Китай зможе повернутися до колишніх темпів зростання, залежить не лише його місце у світі, а й популярність Сі та компартії... Рішення Китаю випустити населення з-під трирічного локдауну, знову відкрити кордони для людей та інвестицій, а також пом'якшити обмеження для бізнесу обіцяє поживити другу за розмірами після США китайську економіку та вдихнути нове життя у світову торгівлю, придушену китайською політикою “нульового ковіду” та повномасштабним російським вторгненням в Україну».

Водночас масові протести проти політики «нульового ковіду», очевидно, стали не лише побічним результатом невдалої боротьби влади з пандемією Covid-19, а й наслідком низки серйозних економічних і соціально-політичних проблем Китаю. Як наголошують західні ЗМІ, «народ втомився і збунтувався. Протести виявилися найбільшими за часів правління Сі. Але що ще дивніше – вимуштруване населення почало виступати не лише проти локдауну, а й проти компартії та її керівника».

На цьому тлі варто згадати й про масштабні антиурядові протести, що відбувались у Гонконгу наприкінці 2019 р., де місцеве населення, яке звикло жити в умовах західної демократії, протестувало проти запроваджуваних у Гонконгу правил континентального Китаю з його монополією Комуністичної партії на політичну владу.

Світові ЗМІ повідомляли, що через перманентний локдаун, як інструмент політики «нульового ковіду», «китайська економіка збільшилася лише на 3 % – такого з нею не траплялося останні пів століття». Тому зростання добробуту китайців фактично припинилося. «Відмова від “нульового ковіду” обіцяє Китаю поживлення та підйом ВВП на обіцяні партією 5,5 % вже цього року». (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64365364>).

Водночас у китайських ЗМІ зазначається, що заходи з якнайшвидшого відновлення споживчої активності, що вживаються з початку цього року місцевою владою, стимулюватимуть економічний розвиток Китаю. Зокрема, «економісти із TF Securities Co. підрахували, що 25 із 31 адміністративних одиниць КНР у своїх планах на 2023 р. роблять ставку в економічному розвитку саме на стимулювання споживання. Ці позитивні показники дають підстави сподіватися, що споживча активність по країні повернеться на докоронакризовий рівень уже в лютому. Однак існує й багато скептиків, які стверджують, що наступний місяць не продовжить традицій новорічного споживчого ажіотажу. Логіка проста: за три коронакризові роки поспіль населення не зможе відразу відмовитися від сформованої звички обережного підходу до споживання. Так, провідний економіст фінансового конгломерату UBS В. Тао вважає, що китайці почнуть витрачати свої «коронавірусні заощадження» лише в другому кварталі» цього року. Через такі розбіжності в

оцінках споживчої поведінки населення китайські економісти в своїх прогнозах оцінюють темпи зростання економіки КНР у 2023 р. у межах 4–6 % (URL: <https://russian.cgtn.com/news/2022-12-07/1600318487244517378/index.html>).

Однак, як зазначається у деяких західних ЗМІ, резерви індустріалізації, урбанізації, збільшення інвестицій та значного нарощування експорту як механізмів забезпечення стрімкого зростання китайської економіки протягом минулих десятиріч, на думку експертів, уже вичерпані. Нині Китай намагається перейти до сучасної економіки, що базується на споживанні та інноваціях. Проте при цьому йому доводиться вирішувати серйозні структурні проблеми, що дісталися у спадок від епохи швидкого економічного зростання – кризи на ринку нерухомості та демографічний спад. Проте розв'язання цих соціально-економічних проблем потребує багатьох років зусиль і значних матеріальних, людських та економічних ресурсів.

Прикметно, що серед визначених китайськими економістами факторів зростання економіки КНР поки домінує зростання споживчих витрат населення, а не впровадження в китайську економіку технологічних інновацій. Адже створення та впровадження технологічних інновацій значно більше залежить від стану міжнародних відносин Китаю, ніж стимулювання споживчого попиту населення за умов скасування політики «нульового ковіду».

Водночас успішність розв'язання внутрішніх проблем Китаю багато в чому залежатиме від глобальної міжнародної ситуації. Тому не меншим, хоча й якісно іншим, ніж пандемія Covid-19, викликом для міжнародної політики Китаю стало повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну. Про це, зокрема, свідчить звільнення з посади заступника міністра закордонних справ Китаю Л. Юйчена. Його, за повідомленнями ЗМІ, вважали винним у тому, що це міністерство заздалегідь не отримало інформацію про воєнне вторгнення Росії в Україну (Зі свого боку (URL: https://censor.net/ua/news/3392351/u_kytayi_zvilnyly_zastupnyka_glavy_mzs_cherez_te_scho_vin_ne_zmig_peredbachyty_vtorgnennya_rosiyi_v)).

Так само директор Центрального розвідувального управління (ЦРУ) США В. Бернс у програмі американського громадського телебачення PBS зауважив: «Я не думаю, що хтось ще з іноземних лідерів приділяв таку пильну увагу цій війні та поганим військовим результатам Росії, ніж Сі Цзіньпін, коли він думає про власні амбіції на Тайвані та в інших країнах» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/cia-director-pro-rosiju-ukrajinkytaj/6880698.html>).

Проте зазначені глобальні виклики вплинули радше на деякі механізми реалізації зовнішньої політики КНР на сучасному етапі, а не на її ключові цілі. Адже великі й різноманітні потреби національної економіки й амбітні політичні та економічні цілі Китаю зумовлюють складний глобальний характер його міжнародної політики. Тому цілком закономірно, що

пріоритетними для КНР є відносини зі США, Європейським Союзом, Росією, Японією, Індією та низкою інших держав залежно від їх реального та потенційного впливу на розвиток економіки та політики Китаю. У цьому контексті ще до кінця 2021 р. економічні та політичні відносини з Україною навряд чи входили до категорії пріоритетних. Але ситуація сильно змінилася з початком повномасштабного військового вторгнення Росії в Україну. Тому, з урахуванням формування широкої міжнародної підтримки України у відбитті російської воєнної агресії та зовнішньої політики цілої низки інших держав, Китай почав коригувати свою публічну міжнародну політику, в тому числі й щодо України. При цьому Китай, насправді, не відмовився від своїх глобальних економічних та політичних цілей.

Відносини Китай – США

Найважливішими в міжнародній політиці Китаю, поза всяким сумнівом, є технологічні, економічні та військово-політичні відносини й водночас суперництво зі США. І на них суттєво позначилася війна Росії проти України.

Так, протягом останніх років у ЗМІ різних країн обговорюється питання чи зможе китайська економіка перевершити американську. Причому йдеться не лише про суто економічні показники розвитку КНР, а й про технологічні. Адже Китай активно проводить політику, спрямовану на досягнення технологічного лідерства у світі. Однак за умов повномасштабної воєнної агресії Росії проти України, а також не лише заперечення Китаєм суверенітету Тайваню, а й погрози щодо ліквідації цього суверенітету військовим шляхом, питання технологічного лідерства КНР у світі набуває нових, подекуди доволі небезпечних обрисів.

Очевидно, саме тому США взяли курс на контроль й обмеження технологічних інновацій, що постачаються до Китаю американськими та пов'язаними з ними компаніями. Зокрема, «Міністерство торгівлі США повідомило деякі компанії про те, що воно більше не видаватиме ліцензії на експорт американських технологій Huawei. Тим часом співрозмовники агентства «Bloomberg» повідомили, що адміністрація Д. Байдена розглядає можливість повної заборони на продаж американських технологій китайському гіганту телекомунікаційного обладнання. Агентство зазначає, що деякі чиновники в адміністрації Д. Байдена виступають за заборону повного продажу Huawei, проте остаточного рішення ще не ухвалено».

У грудні 2022 р. «адміністрація Байдена планувала внести Yangtze Memory Technologies (YMTS) і більше 30 інших китайських компаній до торгового чорного списку, що завадить їм купувати певні американські компоненти. Раніше таке рішення підірвало бізнес Huawei Technologies Co. з виробництва споживчих смартфонів та завадило зусиллям Semiconductor Manufacturing International Corp. перетворитися на лідера з виробництва мікросхем у Китаї. Офіційні особи США ввели останні обмеження на чипи,

пояснивши, що вони необхідні для того, щоб Китай не перетворився на велику економічну та військову загрозу. Адміністрація Д. Байдена хоче, щоб виробники чипів у країні не могли виробляти передові напівпровідники, які б підтримали збройні сили Китаю» (URL: <https://forbes.ua/news/ssha-ripinyayut-vidachu-eksportnikh-litsenziy-kitayskiy-huawei-reuters-31012023-11402>).

Причому, як повідомило агентство «Bloomberg», Японія та Нідерланди готові приєднатися до США в обмеженні доступу китайських компаній до передового напівпровідникового обладнання, створивши потужний союз, який підірве амбіції Китаю щодо створення в цій країні власних потужностей з виробництва мікросхем. У цих трьох країнах розташовані найбільші компанії, що виробляють обладнання для виробництва мікросхем, включаючи ASML Holding NV, японську Tokyo Electron Ltd. та американську Applied Materials Inc. Свого часу «американські виробники обладнання скаржилися, що односторонні дії адміністрації Байдена дали змогу закордонним конкурентам продовжувати працювати на одному з найбільших ринків збуту їх продукції». США запровадили обмеження на експорт чипів до Китаю, обґрунтувавши їх необхідність запобіганням перетворення Китаю на велику економічну та військову загрозу у світі. Адміністрація Д. Байдена хоче, щоб виробники чипів у цій країні не мали змоги виробляти передові напівпровідники задля підтримки збройних сил КНР.

Зі свого боку «Китай різко розкритикував дії США, стверджуючи, що американський уряд намагається зупинити його розвиток. Китай також подав позов до Світової організації торгівлі, намагаючись скасувати запроваджений США торговельний контроль». Китайська сторона стверджує, що такі дії є порушенням правил світової торгівлі. Водночас ЗМІ повідомляють, що влада Китаю працювала над пакетом підтримки напівпровідникової промисловості цієї країни на суму понад 1 трлн юанів (143 млрд дол.). Зазначені інвестиції повинні були стати важливим кроком до самозабезпечення Китаю чипами та протидії заходам США, спрямованим на уповільнення технічного прогресу КНР. Але вже в січні 2023 р. масштабні інвестиції, спрямовані на розвиток індустрії чипів у Китаї зупинили, оскільки відродження епідемії COVID у загальнонаціональному масштабі створило велике навантаження на його економіку та фінанси (URL: <https://forbes.ua/news/yaponiya-ta-niderlandi-mozhut-priednatisya-do-tekhnologichnikh-obmezhen-ssha-proti-kitayu-27012023-11349>).

Одночасно світ нині спостерігає також за черговим загостренням китайсько-американських відносин і у військово-політичній сфері. Як повідомляли ЗМІ, американські військові збили китайський безпілотний аеростат, який раніше було виявлено над територією США. Цей аеростат за кілька днів пролетів через усю територію Сполучених Штатів із північного заходу на південний схід, у тому числі над штатом Монтана, де розташовані шахтні пускові установки міжконтинентальних балістичних ракет «Minuteman III». Посадові особи США ясно заявили, що це є неприйнятним

порушенням американського суверенітету та міжнародного права. Тому міністр транспорту США П. Буттеджадж не виключив вірогідності запровадження санкцій щодо Китаю.

А державний секретар США Е. Блінкен після інциденту з аеростатом, який американці вважають розвідувальним, відклав свій візит до КНР, який раніше планувався на 5–6 лютого. Причому ЗМІ раніше повідомляли, що підтримка Китаєм Росії, яка веде війну проти України, мала стати предметом обговорення під час цього візиту держсекретаря США Е. Блінкена до Пекіна. Тепер цей візит відкладено на невизначений термін. На деяких вірогідних, але не оголошених причинах відкладення візиту держсекретаря США Е. Блінкена до Китаю ми зупинимось далі.

Зі свого боку МЗС КНР напередодні заявило, що помічений над США аеростат є цивільним повітряним судном, а не розвідувальним, яке використовується в наукових цілях, головним чином метеорологічних. Воно збилося з курсу і потрапило до американського повітряного простору. У Китаї вибачилися за «ненавмисний вхід судна в повітряний простір США». Хоча при цьому «Китай висловив США сильне невдоволення та протест проти застосування Сполученими Штатами сили для нападу на цивільний безпілотний аеростат», – ідеться в повідомленні, розміщеному на сайті китайського зовнішньополітичного відомства. «Китай рішуче захищатиме законні права та інтереси відповідних підприємств, зберігаючи при цьому право вживати подальших необхідних заходів у відповідь», – підкреслили у МЗС КНР (URL: <https://interfax.com.ua/news/general/889186.html>).

Утім, така об'єктивність цього пояснення викликає великі сумніви хоча б тому, що китайська повітряна куля опинилась саме над штатом Монтана, де розташовані шахтні пускові установки міжконтинентальних балістичних ракет «Minuteman III». До того ж це відбувається в період загострення американо-китайських відносин, у тому числі й військово-політичних. А загострення останніх відбувається через різне ставлення КНР і США до Тайваню.

КНР вважає Тайвань своєю провінцією і заявляє про прагнення «мирного возз'єднання». Тайвань заявляє, що готовий чинити збройний опір у разі вторгнення. Президент КНР Сі Цзіньпін 16 жовтня минулого року у своєму виступі на відкритті ювілейного 20-го з'їзду Комуністичної партії Китаю, як повідомляє агентство «Reuters», пообіцяв підкорити Тайвань. «Розв'язання питання Тайваню – це особиста справа китайців і залежить від китайців», – наголосив він. «Ми наполягаємо на прагненні до перспективи мирного возз'єднання з найбільшою щирістю та найкращими зусиллями, але ми ніколи не обіцятимемо відмовитися від застосування сили та залишаємо за собою можливість вжити всіх необхідних заходів», – заявив Сі (URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/si-tszinpin-otkryl-yubileyny-sezd-kompartii-kitaya-obeschaniem-pokorit-tayvan>).

Тут доречно послатися на думку редактора розділу «Китай» відомого британського видання «The Economist» Р. МакШейна, що США не визнають

суверенітету Китаю над Тайванем, але також не визнають Тайвань незалежною державою. Вони підтримують дипломатичні відносини з материком (хоча й озброюють Тайвань). Серед американців, які відвідали Тайвань за остання десятиліття, Н. Пелосі (колишня спікер палати представників США) була політиком найвищого рівня» (Світ попереду. 2023. С. 57–58).

Президент США Д. Байден так само в інтерв'ю CBS заявив, що армія США захищатиме Тайвань, якщо на острів відбудеться безпрецедентна атака Китаю. Водночас після його інтерв'ю представник Білого дому заявив, що політика США щодо Тайваню не змінилася. Офіційно США зберігають стратегічну двозначність щодо захисту цього острова американськими військами, але закон про відносини з Тайванем зобов'язує США допомогти йому озброїтися для самооборони (URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/voyska-ssha-budut-zaschischat-tayvan-v-sluchae-bespretsedentnoy-ataki-kitaya-bayden>).

Директор ЦРУ В. Бернс під час виступу в Джорджтаунському університеті наголосив, що розвідслужби США мають у своєму розпорядженні дані, що глава Китаю Сі Цзіньпін орієнтував збройні сили КНР бути готовими до вторгнення на Тайвань до 2027 р. Утім, на думку В. Бернса, «це не означає, що він має намір розпочати вторгнення у 2027 році або будь-якого іншого року, але це нагадування про серйозність його намірів та його амбіцій».

Також ЗМІ повідомили, що генерал ВВС США М. Мініхан розіслав командирам підрозділів службового листа, у якому закликав готуватися до війни з Китаєм у 2025 р. При цьому речник Пентагону генерал П. Райдер заявив, що стратегія національної оборони США чітко вказує: «Китай є головним викликом». Водночас інший представник Пентагону на умовах анонімності зазначив, що коментарі М. Мініхана «не відображають точку зору Міністерства оборони США щодо Китаю» (URL: https://censor.net/ua/news/3396267/amerykanskyyi_general_minihan_zaklykav_pi_dleglyh_gotuvatysya_do_viyiny_z_kytayem_u_2025_rotsi_washington).

Таким чином, проведений вище аналіз показує, що на сучасному етапі міждержавні відносини Китаю і США перебувають у стані загострення. При цьому не виключено, що ініціатором цього загострення виступає саме китайська сторона. Адже в те, що напередодні візиту державного секретаря США Е. Блінкена до Китаю китайський безпілотний аеростат випадково збився з курсу, але при цьому пролітав над штатом Монтана, де розташовані шахтні пускові установки міжконтинентальних балістичних ракет «Minuteman III», фахівці у сфері міжнародних відносин не повірять. Можливо, що керівництво Китаю вирішило у такий спосіб поки уникнути продовження діалогу зі США на вищому рівні, водночас вичікуючи на розвиток подій у світі навколо російської воєнної агресії проти України.

У цей час оглядачі ВВС наголошують, що попри погіршення дипломатичних відносин між США та Китаєм їх сукупний товарообіг у

2022 р. сягнув 690,6 млрд дол. Зокрема, минулого року імпорт США з Китаю збільшився до 536,8 млрд дол., а за той самий період американський експорт до Китаю зріс до 153,8 млрд дол. Ці дані переконливо свідчать наскільки США і Китай залежать одне від одного, навіть після багатьох років торгового конфлікту між ними, підкреслюють коментатори BBC (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/02/8/696829>).

Водночас наведені дані показують, що у випадку суттєвих порушень в американо-китайській торгівлі, абсолютні втрати Китаю будуть більші за абсолютні втрати США. При цьому треба враховувати і товарну структуру американо-китайській торгівлі, зокрема технічний рівень товарів, можливість їх купівлі-продажу на інших географічних ринках тощо. Китайський експорт до США в цьому плані вразливіший, ніж американський експорт до КНР. Як наголосив американський президент Д. Байден, посилаючись на слова Сі Цзіньпіна, «основною причиною, через яку китайський лідер прагне підтримувати відносини зі США та Європою ... – це факт їхніх інвестицій у китайську економіку. Як висловився Байден, він “чітко дав зрозуміти” Сі, що у разі підтримки Китаєм Росії такого не буде» (URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/posmotrite-chto-s-rossiey-hotite-tak-je-bayden-o-besede-s-si-tszinpinom-letom-2022-go>). Тобто, у разі подальшого загострення двосторонніх відносин, економічні втрати Китаю будуть значно більшими, ніж економічні втрати США.

Відносини Китай – Європейський Союз

Ще одним пріоритетним для КНР напрямом міжнародних відносин є відносини з Європейським Союзом загалом і особливо з провідними його державами-членами. Утім, на відміну відносин КНР зі США, китайсько-європейські відносини, принаймні до останнього часу, не мали такого яскраво вираженого військово-політичного компоненту. Хоча це не виключає того, що нині ці відносини також містять певну конфліктну складову.

На погляд А. Гриценко, головного консультанта Національного інституту стратегічних досліджень, дотепер відносини між ЄС та КНР найперше характеризувалися стабільними економічними зв'язками. Хоча при цьому найбільше занепокоєння ЄС викликає асиметричність торговельного балансу з Китаєм. Китай у 2021 р. був найбільшим постачальником товарів на європейський ринок. «Двосторонній торговельний баланс становив 695,5 млрд євро при негативному сальдо в 248,9 млрд євро. Така нерівність залишається найважливішою, хоч і не єдиною проблемою двосторонньої торгівлі... КНР у відносинах з європейськими країнами прагне не просто нарощувати валові обсяги торгівлі та інвестицій, а й залучити передові технології та відомі бренди, а також співпрацювати в інноваційних галузях, наприклад у сфері «зеленої» енергетики.

Однак Китай обережно ставиться до розширення доступу європейських прямих інвестицій до країни. Бізнес-спільноти та політики ЄС регулярно

наголошують на численних офіційних інституційних та неофіційних перешкодах, що обмежують масштаби інвестиційної активності та доступність ринку Піднебесної. Показник індексу закритості економіки КНР для прямих іноземних інвестицій залишається дуже високим як за мірками найрозвиненіших економік, та й загалом порівняно з середнім світовим рівнем. КНР же активно користується значно вільнішим доступом на ринок ЄС, особливо в країнах Центральної та Східної Європи.

Ще одна важлива особливість економічних відносин ЄС та КНР криється в неготовності Китаю йти на поступки європейським партнерам у сфері захисту прав працівників. За таких умов держави ЄС практично одноставно виступають за захист європейського ринку від зростаючих обсягів дешевого та неякісного експорту з КНР. З цієї причини європейці не лише ввели антидемпінгові мита на окремі види китайської продукції, а й відмовлялися надати КНР статус ринкової економіки в рамках СОТ».

Однак, як зауважує А. Гриценко, «за останні роки двосторонні відносини між ЄС та Китаєм деградували та стали більш напруженими... Традиційно основним драйвером розвитку європейсько-китайських відносин була торгівля, проте останнім часом очевидною стала тенденція до їхньої політизації... Поворотним моментом стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну, оскільки КНР не засудила агресивні дії російського керівництва та продовжує інформаційно підтримувати Москву» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/12/5/7151853>).

При цьому, як заявив у своєму блозі на сайті Європейського Союзу Верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Ж. Боррель, «Китай для ЄС залишається одночасно ключовим економічним партнером, конкурентом загалом і системним суперником. Суперництво та конкуренція стають дедалі помітнішими...». Він також зазначив, що Китай відіграє принципову роль у багатьох європейських ланцюгах постачання, і «залежність в рамках стратегії переходу на екологічно чисте виробництво від Китаю наразі є більшою, ніж залежність від викопного палива з Росії». На Китай припадає 90 % потреб Євросоюзу у магнії, 90 % потреб у рідкоземельних металах і 80 % сонячних панелей, що використовуються в ЄС.

«Нам потрібно працювати над зменшенням цієї надмірної залежності, усуненням вразливостей і посиленням нашої стійкості. Ми продовжуватимемо співпрацювати з нашими партнерами щодо Китаю, зокрема через G7», – повідомляв Ж. Боррель на зустрічі міністрів країн G7 у листопаді 2022 р. (URL: <https://news.liga.net/ua/world/news/borrel-zavisimost-es-ot-kitaya-po-nekotorym-napravleniyam-bolshe-chem-ot-rossiyskogo-gaza>).

Треба також наголосити, що за нинішньої міжнародної ситуації якісно новою сферою європейсько-китайських відносин стала інформаційна діяльність. Зокрема, на початку лютого цього року ЗМІ повідомили, що Європейський Союз запустить нову платформу, основною метою якої буде вивчення дезінформації з боку Росії та Китаю. Як зазначив головний

дипломат ЄС Ж. Боррель, центр протидії дезінформації буде створено насамперед для того, щоб зрозуміти, як організовані компанії з дезінформації, а також своєчасно виявити їхніх учасників. Це, за словами представника центру, дасть змогу краще зрозуміти нові загрози дезінформації та швидше вживати заходів для розв'язання таких проблем.

Однак ескалація російської воєнної агресії проти України та загострення китайсько-американських відносин і надалі позначаються на китайсько-європейських відносинах. Так, на початку лютого під час спільного брифінгу з державним секретарем США Е. Блінкеном Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що «Пекін уважно спостерігає (за війною в Україні) та здобуває уроки, які можуть вплинути на його майбутні рішення. Тому те, що відбувається сьогодні у Європі, може відбутися завтра в Азії». За його словами, КНР продовжує суттєво нарощувати свої збройні сили, у тому числі виробляти ядерну зброю «без будь-якої прозорості... Китай намагається встановити контроль над Південно-Китайським морем і загрожує Тайваню, репресує своїх громадян і обмежує права людини, поглиблює стратегічне партнерство з Москвою. Тому союзники НАТО мають реальні побоювання», – додав Є. Столтенберг (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/taka-sama-k-evropi-stoltenberg-dopustiv-viynu-1675884911.html>).

Для об'єктивності оцінки щодо впливу Китаю на світові процеси зауважимо, що за нинішньої міжнародної ситуації неабиякого значення для України набувають відносини Китаю з Росією. Через ці відносини Росія має змогу послаблювати негативний вплив міжнародних санкцій на її економіку та фінансувати війну проти України. Китай не тільки не приєднався до міжнародних санкцій, запроваджених проти Росії за її повномасштабну воєнну агресію проти України, а й став у 2022 р. найбільшим у світі імпортером російської нафти. Адже минулого року Росія фактично втратила європейський ринок через відмову європейців від закупівлі російської нафти. Щоправда, Китай від цього отримує значний додатковий дохід, оскільки закуповує російську нафту зі значною знижкою порівняно з ціною нафти на світовому ринку. Також завдяки торгівлі з Китаєм Росія отримує товари подвійного призначення для виробництва озброєння, яке спрямовується на війну проти України.

Китай заробив на війні Росії в Україні – «вибив» знижку на нафту. Тепер Росія може заробити на відновленні китайської економіки.

Так само, попри гальмування економіки, Сі послідовно зміцнює роль компартії в житті країни під гаслами скорочення бідності та «загального процвітання» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64365364>).

Основні напрями діяльності НАН України

Голова Північно-Східного наукового центру НАН України та МОН України академік НАН України В. Семиноженко взяв участь в урочистостях з нагоди 218-річчя з дня заснування Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

За дорученням Президії НАН України В. Семиноженко вручив Відзнаку НАН України «За сприяння розвитку науки» ректору університету доктору юридичних наук Т. Кагановській.

Під час свого виступу академік НАН України зазначив: «Сьогодні ми відзначаємо 218-ту річницю з дня відкриття одного з найстаріших університетів Східної Європи – Харківського національного університету ім. Каразіна. Цій традиції вже понад 30 років. І дуже важливо, що вона не переривається сьогодні, коли вже майже рік іде війна, не припиняються обстріли, коли наше місто й університет зазнали і зазнають великих втрат і руйнувань. Для всіх нас Каразінський університет – символ стійкості та незламності. Ви наочно демонструєте всьому світу, що знання, освіта, наука, інтелект – це те, що не може зруйнувати ані війна, ані ворог, невичерпний “ресурс незламності”, завдяки якому Україна вистояла цей рік і завдяки якому відбудеться її відновлення після перемоги. Адже ми впевнені, що Україна буде розвиватися лише як високотехнологічна країна з передовою наукою та освітою і звичайно, надсучасною армією, озброєною нашими науково-технічними розробками».

Тісна й давня співпраця пов’язує ХНУ з Національною академією наук України і є реальним втіленням ідеї співпраці наукових установ НАН України з провідними університетами. Президент НАН України академік НАН України А. Загородній очолює наглядову раду Каразінського університету. І особливо сьогодні Національна академія наук України приділяє велику увагу нагальним проблемам університету, який є одним з найбільш постраждалих від російської військової агресії.

Відзнака НАН України «За сприяння розвитку науки» – одна з вищих нагород Національної академії наук України, які присуджуються постановою Президії НАН України для відзначення найбільш успішних науковців, що забезпечують високий особистий внесок у розвиток наукових досліджень в академічних інституціях (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 31.01*).

На засіданні Президії НАН України 8 лютого 2023 р. було укладено Угоду про співпрацю та Меморандум про взаєморозуміння щодо створення наукового парку «Academ.City» між Національною академією наук України та Київською міською військовою адміністрацією.

Обидва двосторонні документи було скріплено підписами президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього та першого заступника начальника Київської міської військової адміністрації М. Поворозника.

Укладання угод є черговим етапом розвитку співробітництва НАН України з українською столицею, у якій зосереджено майже 70 % наукового потенціалу академії. У свій час, основою для такої співпраці була Угода про співробітництво Національної академії наук України та Київської міської державної адміністрації, дія якої закінчилася в минулому році. Реалізація цієї Угоди, як зазначив А. Загородній, «дала відчутні результати у розв'язанні проблем міського транспорту, впровадженні технологій зварювання крупногабаритних металоконструкцій, будівництві та відновленні мостових переходів, удосконаленні й збереженні зеленого господарства міста, енергозбереженні, охороні здоров'я киян».

Нова Угода передбачає співпрацю сторін щодо вирішення актуальних питань розвитку Києва та підвищення ефективності функціонування міського господарства шляхом залучення науково-технічного потенціалу столичних наукових організацій академії. Результати наукових досліджень, виконаних в установах НАН України, відкривають можливості для розроблення на їхній основі ефективних для використання в міському господарстві технічних рішень. Практична реалізація цих можливостей потребує налагодження тісної співпраці між науковцями й господарниками.

Угодою визначено такі напрями співробітництва, як наукове забезпечення вирішення питань соціально-економічного розвитку Києва, розвиток основних напрямів смарт-спеціалізації в Києві на основі трансферу технологій і знань, запровадження енергоефективних, енергоощадних та нетрадиційних технологій у системах енергозабезпечення столиці, підвищення якості питної води для киян відповідно до європейських стандартів, освоєння нових вітчизняних енергоощадних технологій з виробництва високоефективних будівельних матеріалів для Києва. Також сторони домовилися співпрацювати з метою поліпшення екологічної ситуації в місті, підвищення ефективності функціонування громадського транспорту та дорожнього господарства міста, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, оцінювання технічного стану й залишкового ресурсу міських інженерних мереж та інженерних споруд, підвищення ефективності медичного обслуговування киян на основі впровадження сучасних технологій і медикаментів, розвитку цифрової інфраструктури Києва шляхом впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах міського господарства.

Інший підписаний документ – Меморандум про взаєморозуміння щодо створення наукового парку «Academ.City» – спрямовано на започаткування співробітництва НАН України та Києва у створенні сучасної інноваційної інфраструктури на базі Київського академічного університету й академічних наукових установ, розташованих в мікрорайоні Академмістечко. Як зауважив

А. Загородній, «науковий парк сприятиме започаткуванню на основі високотехнологічних розробок наших установ нових інноваційних підприємств, підвищенню якості інвестиційних проєктів як на рівні міста, так і в межах НАН України, а також активній співпраці щодо наукового забезпечення вирішення питань соціально-економічного розвитку міста».

Робота в цьому напрямі розпочалася зі спільної реалізації київським академічним університетом та одним з найуспішніших науково-технологічних парків у Німеччині «Адлерсхоф» грантового міжнародного проєкту «Academ.City», спрямованого на розроблення техніко-економічного обґрунтування створення в Києві наукового парку як інноваційного інкубатора для підтримки комерціалізації науково-технічних розробок.

У свою чергу М. Поворозник зазначив, що підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо створення наукового парку «Academ.City» та Угоди про співпрацю дасть змогу спрямувати наявний науково-технічний потенціал академії на вирішення актуального завдання підвищення конкурентоспроможності виробничих підприємств столиці шляхом залучення інвестицій, впровадження нових технологій та об'єднати із цією метою зусилля академічної й університетської науки.

А. Загородній і М. Поворозник висловили взаємну подяку за сприяння розвитку співпраці та впевненість у тому, що укладання Угоди та Меморандуму підвищить ефективність співробітництва сторін (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 9.02).*

У стінах Інституту історії України НАН України 2 лютого 2023 р. відбулося підписання Меморандуму про співпрацю між Центром досліджень воєнної історії Збройних сил України та Інститутом історії України Національної академії наук України.

Учасники зібрання обговорили методологічні підходи до опрацювань проблематики воєнної та військової історії, зокрема в контексті викликів, пов'язаних із сучасною російсько-українською війною.

Після підписання документа, у якому зафіксовано наміри сторін співпрацювати в різних форматах фундаментальних досліджень та популяризації наукового знання, відбувся взаємний обмін останніми науковими напрацюваннями. Директор Інституту історії України академік НАН України В. Смолій презентував і передав військовим фахівцям кілька видань, підготовлених під егідою інституту. Зокрема, останнє з них – дві перші книги проєкту «ПЕРЕЛОМ: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками», збірник «Україна в Другій Світовій війні: погляд з ХХІ ст. Документи і матеріали», ряд монографій відділу історії України періоду Другої світової війни, кілька випусків збірника «Сторінки воєнної історії України».

Начальник Центру досліджень воєнної історії Збройних сил України полковник І. Косяк у свою чергу презентував кілька томів історичного опису російсько-української війни.

У заході взяли участь: завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України доктор історичних наук, професор О. Лисенко, заступник начальника Центру досліджень воєнної історії Збройних сил України В. Бідний, декан історичного факультету Київського національного університету ім. Т. Шевченка доктор історичних наук, професор І. Патриляк, старший науковий співробітник Національного військово-історичного музею кандидат історичних наук О. Филь, старший науковий співробітник відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук О. Маєвський (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.02).

Задля налагодження тіснішої комунікації між молодими науковцями Національної академії наук України Рада молодих учених (РМВ) НАН України розпочала серію розширених засідань з радами молодих учених відділень академії. У межах цієї ініціативи 31 січня 2023 р. відбулася розширена онлайн-зустріч ради з науковою молоддю установ Відділення літератури, мови та мистецтвознавства (ВЛММ) НАН України.

Раду молодих учених ВЛММ НАН України представляли на цьому заході заступник голови ради, науковий співробітник відділу архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України О. Головка; секретар ради, молодший науковий співробітник відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук К. Годік; члени ради – науковий співробітник відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України кандидат історичних наук А. Кривенко, в. о. ученого секретаря Інституту І. Франка НАН України кандидат філологічних наук К. Шмега, науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України кандидат філологічних наук І. Царі молодший науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України кандидат філологічних наук О. Євланова. Голова ради, старший науковий співробітник відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України кандидат історичних наук В. Конопка не зміг доєднатися до засідання, бо воює зараз у лавах Збройних сил України.

Участь у спільному засіданні взяла й ініціативна молодь установ відділення – в. о. ученого секретаря Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України кандидат

історичних наук К. Бех, молодший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» цього ж інституту кандидат історичних наук О. Коломийчук, молодший науковий співробітник відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України В. Яремчук, аспірантка цього ж інституту А. Кілар, молодший науковий співробітник відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук Я. Муравецька, молодший науковий співробітник відділу франкознавства Інституту І. Франка НАН України І. Горошко, молодший науковий співробітник відділу літературного процесу в Західній Україні та компаративістики цього ж інституту Г. Лишак, молодший науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України Т. Мороз, молодший науковий співробітник відділу романських, германських і балтійських мов цього ж Інституту В. Гонгало, молодший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України доктор філософії Ю. Цигвінцева й аспірантка відділу граматики та наукової термінології цього ж інституту С. Сташків.

Від РМВ НАН України до зустрічі долучилися голова ради, провідний науковий співробітник відділу ядерно-фізичних технологій Інституту геохімії навколишнього середовища НАН України доктор наук з державного управління В. Ковач, перший заступник голови ради, заступник директора Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України доктор технічних наук В. Артемчук, заступник голови ради, учений секретар Інституту економіко-правових досліджень ім. В. К. Мамутова НАН України доктор юридичних наук В. Малолітнева, секретар ради, молодший науковий співробітник відділу зносостійких та корозійностійких порошкових конструкційних матеріалів Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України С. Кирилюк, члени ради – молодший науковий співробітник відділу молекулярної онкогенетики Інституту молекулярної біології і генетики НАН України кандидат біологічних наук О. Маньковська, старший науковий співробітник відділу геологічної екології та пошукових досліджень Інституту геологічних наук НАН України кандидат геологічних наук К. Стародубець, науковий співробітник відділу нелінійного аналізу Інституту математики НАН України доктор філософії О. Атласюк, а також асоційовані члени ради – старший науковий співробітник відділу металургії та зварювання титанових сплавів Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України кандидат технічних наук С. Шваб і секретар комісії по роботі з науковою молоддю НАН України кандидат технічних наук О. Дуброва.

Учасники засідання обговорили проблеми професійної самореалізації молодих науковців в Україні, зокрема виклики, що постали перед науковою діяльністю під час війни, та сумну тенденцію зменшення кількості молодих учених в академії. Крім того, представники новообраного складу РМВ НАН України поінформували про плани діяльності ради та поділилися досвідом

реалізації проєктів та ініціатив. За підсумками заходу його учасники виокремили першочергові завдання роботи рад молодих учених у Національній академії наук України й домовилися комунікувати та співпрацювати надалі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 8.02).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України й МОН України уклав договір з Київською міською клінічною лікарнею № 6 (у якій нині діє Центр реабілітації поранених військових) для налагодження наукової співпраці і взаємовигідного використання матеріально-технічної бази для виконання спільних завдань.

Договір передбачає розроблення і впровадження інформаційних технологій підтримання реабілітаційних заходів для всіх категорій пацієнтів цієї лікарні, зокрема для реабілітації поранених військових.

У межах співпраці наукова установа й медичний заклад:

- розроблятимуть і реалізовуватимуть реабілітаційні програми відновлення рухових функцій з використанням пристрою «Тренар»;
- впроваджуватимуть інноваційний метод фазаграфії та прилад «Фазаграф» у профілактичній і клінічній медицині;
- апробуватимуть результати науково-дослідних робіт під час надання медичної допомоги пацієнтам клінічних відділень;
- розвиватимуть засоби діагностики психосоціального стану людини, зокрема під час посттравматичного синдрому;
- проводитимуть спільні наукові семінари й науково-практичні дослідження.

Особливо тісною має бути співпраця, пов'язана з використанням пристрою «Тренар». Цей апарат призначений для:

- відновлення рухових функцій, порушених через тяжкі захворювання нервово-м'язової системи (наслідки інсульту, невриту, дитячого церебрального паралічу), травми, поранення тощо;
- персонального тренування м'язів і рухів – підтримання тонусу, нарощування сили і витривалості м'язів практично здорових людей та спортсменів;
- тренування м'язів за дефіциту навантажень, за гіпокінезії та гіподинамії.

Нову функцію «Тренара» – тренування рухів за природними програмами, що походять від скорочення здорових власних м'язів або іншої людини (інструктора), – можна застосовувати в профільних медичних установах (спеціалізованих клініках, поліклініках, санаторіях, реабілітаційних центрах для відновлення рухових функцій, медичних

центрах спортивних установ), а також індивідуально, удома – на продовження лікування після стаціонару.

Взаємовигідна співпраця Міжнародного науково-навчального центру інформаційних технологій та систем НАН України й МОН України та Київської міської клінічної лікарні № 6 із впровадження інформаційних технологій у клінічну практику підвищить ефективність надання медичної допомоги пацієнтам (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 9.02).

Науковий співробітник Національного науково-природничого музею НАН України кандидат біологічних наук О. Коваленко у своєму інтерв'ю розповів про свою професію, про те, як поєднати ботаніку й літературну творчість, про здійснену мрію про динозавра, рослинний та грибний погляд на Київ.

Щодо своїх досліджень ботаніки Києва вчений зазначив: «Київ – це насамперед велике місто, а будь-яке місто з ботанічної точки зору цікаве. Є таке явище, як урбаногенно-флористична аномалія: на території міста, як вважається, велика кількість знищених, перетворених екосистем. Улітку на 1 кв. м могло зростати 10–20 видів рослин, а на площі 25 на 25 м – під сотню, тоді як у місті на такій площі можна знайти 3–5 рослин, тобто видове розмаїття падає. Але якщо брати сукупно, то часто виходить, що на одиницю площі більша кількість видів у місті, ніж на ідентичній природній території. Чому? Тому що зберігаються певні частини природних екосистем, таких як Голосіївський національний природний парк, і з'являється велика кількість тих оселищ, яких тут не було раніше, як-от залізничні шляхи, на яких часто велика кількість видів, які раніше взагалі на цій території не зростали. І разом це дає велике біорізноманіття. Виходить, місто – це поєднання двох постійних процесів: збереження природи і її руйнації. На межі знищених, перетворених екосистем і природних часто можна знайти багато цікавого. Якщо говорити про київські території, то мене найбільше цікавлять саме чужинні види, які вторглися сюди й тут зростають. Є ряд популяцій борщівника, за якими ми стежимо вже багато років, збираємо дані про їхнє поширення і т. д.

У багатьох природничих музеях, особливо старої школи, фактично не говорили про таке – треба, щоб хтось розповідав... Треба було придумати щось цікаве, я тоді був аспірантом і працював на пів ставки, тобто надійного робочого місця не мав, пазл склався. Початково це були просто екскурсії. Якраз тоді на одній із вчених рад говорили про статистику, скільки екскурсій проводять різні відділи, то в ботаніці за рік було 50, геології 50, а палеонтології та зоології – десь 300 з гаком. Я тоді вирішив: проведу 100 за рік, почав такий челендж. Хрестиками на роздруківці відзначав, скільки провів. До 100 я того року не дістався, захотілося чогось цікавішого.

У той час я почав співпрацювати з організацією “Зелений ліхтарик”, яка займалася екскурсіями, переважно на природу. Я побачив цільову аудиторію, що це реально цікаво багатьом людям, і для них можна придумати якісь інтерактиви. Відтоді я почав робити інтерактивні програми в музеї. І якщо 100 екскурсій я не подолав за рік, то кількість інтерактивних програм у мене в доковідні роки перевалювала за 300. Це складніше, 1,5 год, замість звичної години, підготовка однієї програми може кілька годин займати, але це дуже цікаво.

Деякі рослини можуть викликати сильний вау-ефект без представлення: якщо бачиш метрову квітку рафлезії, це працює. Але якщо рослина маленька, її складно роздивитися, то, звісно, вона сама не поговорить із відвідувачем, тому я цілком розумію, чому батькам складно захопити дитину, вони або читають етикетку, або говорять: о, це в бабусі росте, тобто використовують прив’язку до особистого досвіду. Я за персональну інтерпретацію, за персональну роботу з відвідувачем, тому що навіть у неідеальному музейному середовищі можна робити такі програми, де мінуси перетворюються на плюси».

Насамкінець учений зазначив, що є інтернет-сторінка, на якій він переважно пише про ботаніку: «різні штуки цікаві, які мені самому трапилися, або ж якісь ботанічні наукові новини». Крім того, у вченого є свій ютуб-канал «Довколаботаніка», найбільша кількість читачів там десь до 30 тис. «Вона виникла як рефлексія на наукове життя загалом, якісь проблеми аспірантів, що ти подав статтю, а її жахливо рецензують, таке щось» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 2.02*).

Інтерв’ю провідного наукового співробітника відділу музеології Національного науково-природничого музею НАН України кандидата біологічних наук І. Загороднюка

Російська збройна агресія завдала величезної шкоди екології та довкіллю України, що вже вимірюється десятками мільярдів гривень. Як стверджують учені, наслідки негативного впливу війни на українську природу будуть довгостроковими та матимуть не тільки локальний, а й глобальний характер.

Докладно про вплив військових дій на біологічне різноманіття України в інтерв’ю програмі «Про науку. Компетентно» (ведучий – академік В. Семиноженко) для ютуб-каналу НАН України розповів провідний науковий співробітник відділу музеології Національного науково-природничого музею НАН України кандидат біологічних наук І. Загороднюк (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 3.02*).

Зима в тропіках: як Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка працює під час війни.

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка відомий киянам як місце для прогулянок і фотосесій на тлі квітучих магнолій. Утім він насправді є науково-дослідним інститутом Національної академії наук України, у якому проводиться наукова робота та зберігаються цінні колекції. Так, наприклад, колекція тропічних та субтропічних рослин ботанічного саду має статус Національного надбання України. Розташовані в скляних оранжереях тропічні рослини потерпають від наслідків війни – відсутності опалення і віялових відключень електроенергії. Науковці вже втратили декілька цінних екземплярів і побоюються, що ще більше рослин може загинути до кінця зими.

Провідний науковий співробітник відділу тропічних та субтропічних рослин Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка Р. Іванніков зазначає, що лабораторія біотехнологій рослин ботанічного саду здатна була б наростити велику масу потенційно корисних рослин, навіть керувати процесом синтезу, щоб збільшити концентрацію діючих речовин. Але на такі проекти зазвичай не вистачає коштів.

Головна оранжерея схожа на невеликий тропічний ліс. Тут вогко, тихо та легко дихається. На площі у 1 тис. кв. м зібрано близько 800 видів тропічних рослин з усього світу: з Африки, Північної та Південної Америки, Австралії й Азії, а також з оранжерей європейських селекціонерів. Збирати колекцію почали ще у 1930-х роках, але основна розбудова оранжерейного комплексу відбувалася вже після закінчення Другої світової війни. Тоді науковці здійснювали навколосвітні плавання й збирали різноманітні рослини. В одній з таких експедицій, що могли тривати до року, учені придбали колекцію азалій у післявоєнній Німеччині, з іншої привезли рідкісні види орхідей з Мадагаскару.

Нині такі експедиції майже не проводять. По-перше, це дорого. По-друге, країни усвідомили, що навіть непримітна рослина може мати ще не відкриті цінні властивості, які приносять мільйонні прибутки, тож не поспішають ними ділитися. Наприклад, в Азії ведуться дослідження імуностимулювальних властивостей деяких видів орхідей. Наразі вчені мають результати в експериментах на щурах. Лабораторія біотехнологій рослин ботанічного саду теж здатна була б наростити велику масу потенційно корисних рослин і навіть керувати процесом синтезу, щоб збільшити концентрацію діючих речовин. Але на такі проекти зазвичай не вистачає коштів.

У відділі тропічних і субтропічних рослин працює 23 людини, з них 10 – наукові співробітники. Це дуже мало для такої великої установи, але науковці продовжують роботу попри складні умови. Не так давно завершили проект з Інститутом тропічної біології В'єтнаму, у межах якого українські фахівці передали в'єтнамським колегам 40 видів орхідей. Колись ці орхідеї росли у В'єтнамі, але були винищені задля створення кавових та бананових плантацій. На сьогодні влада В'єтнаму намагається відновити свою тропічну флору і звертається по допомогу до, здавалося б, неочікуваних місць –

українських оранжерей помірної зони. Але це ще раз підкреслює, що будь-який ботанічний сад є резервуаром для збереження унікальних рослин і може допомогти реінтегрувати їх у природу.

Перебої з електроенергією сильно вплинули на оранжерею. Після звернення співробітників ботанічний сад внесли до списку критичної інфраструктури Києва, але попри це вимкнення не припинилися. Без електропостачання зупиняються насоси, що встановлені в котельнях оранжереї, – температура опускається до критичних показників. За цей опалювальний сезон в оранжереї вже реєстрували декілька випадків, коли температура падала до +5 градусів, тоді як тропічним рослинам для виживання потрібно принаймні +15. Деяким рослинам не вистачає і цього – на сьогодні, серед іншого, колекція ботанічного саду втратила два 20-річних дерева какао, які не витримали холоду.

Співробітники роблять усе можливе, щоб врятувати рослини. Стоять бочки, у яких вони розводили багаття й задимлювали оранжерею в найхолодніші дні. Завдяки підтримці громади вдається збирати кошти на купівлю пелет для роботи котельні. Окремі спонсори допомогли оранжереї купити дизельні генератори та теплові насоси. Та навіть попри це температура залишається на рівні +13 градусів.

Більшість рослин – пальми, цитрусові дерева, рододендрони, банани – витримують таку температуру. Але вони були б набагато здоровіші, якби їм було тепліше – не було б темних плям, пожухлих ліан і зів'ялого листя.

В одній з оранжерей квітнуть азалії та камелії. Ботанічний сад має ретельно спланований перебіг квітнування рослин. Узимку можна побачити червоні, рожеві й білі азалії, одразу після цього починають розквітати магнолії та тюльпани, за ними бузок, а потім настає черга півоній і тюльпанів. Тож у будь-яку пору року ботанічний сад має чим потішити відвідувачів. На жаль, під час війни кількість відвідувачів сильно знизилася. Хтось поїхав з Києва, хтось приїхав і не знає про таку можливість, а комусь просто не до цього. Однак ботанічний сад критично залежить від купівлі квіток, тож закликає всіх приходити та відволікатися від тривоги, споглядаючи квіти **(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.02).**

Українська наукова конференція з фізики напівпровідників (УНКФН-9)

На базі Ужгородського національного університету 22–26 травня 2023 р. відбудеться ІХ Українська наукова конференція з фізики напівпровідників (УНКФН-9), присвячена 120-річчю від дня народження академіка В. Лашкарьова і 100-річчю з від дня народження професора Д. Чепура.

Організатори заходу – Національна академія наук України, Міністерство освіти і науки України, Наукова рада з проблеми «Фізика напівпровідників і діелектриків» при Відділенні фізики і астрономії НАН

України, Українське фізичне товариство, Інститут фізики напівпровідників імені В. Є. Лашкарьова НАН України, Ужгородський національний університет, Інститут електронної фізики НАН України.

Наукові напрями конференції:

1. Нові фізичні явища в об'ємі та на поверхні напівпровідників.
2. Фізичні явища у низькорозмірних структурах.
3. Фізика напівпровідникових приладів.
4. Матеріалознавство, технології та діагностика напівпровідникових матеріалів.

Робочі мови: українська, англійська.

Форма участі в конференції: очна, онлайн, дистанційна (заочна).

Кінцевий термін реєстрації учасників – 10 квітня 2023 р. Тези доповідей приймаються до 15 квітня. Реєстрація та подання тез здійснюється в режимі онлайн на сайті конференції.

Доповіді будуть опубліковані за рекомендацією програмного комітету в науково-технічних журналах: «Український фізичний журнал», «Журнал фізичних досліджень», «Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics», «Функціональні матеріали», «Технология и конструирование в электронной аппаратуре», «Фотоелектроніка», «Сенсорна електроніка і мікросистемні технології». Після отримання рекомендації авторам треба привести рукописи відповідно до вимог журналів та направити їх на адресу відповідної редакції (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.02).

Як Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України допомагає українським воїнам і їхнім близьким.

На підтримку Збройних Сил України, окремих воїнів та їхніх родин працівники Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України (Львів) переказали 120 тис. грн, зокрема благодійному фонду допомоги армії «Повернись живим», «Благодійному фондові Сергія Притули», фронтовим медикам (на тактичні рюкзаки й медикаменти), мобілізованим до війська співробітникам Київського національного університету ім. Т. Шевченка і Львівського національного університету ім. І. Франка, мамі зниклого безвісти добровольця, на українські надводні дрони та комплекс боротьби з дронами «Ловець шахідів», а також на придбання ударних безпілотників «Байрактар», квадрокоптерів, бронезилетів, павербанків, прицілів і позашляховиків.

Крім того, інститут передав Збройним Силам України два вантажопасажирські автомобілі «Газель», а провідний інженер установи В. Павлюк із сином – позашляховик.

За посередництва водія Б. Терлецького інститут обдарував медиків військового госпіталю теплими шкарпетками, а інститутський профком – солодощами.

Старший науковий співробітник кандидат фізико-математичних наук М. Феник на власні й зібрані ним понад два мільйони гривень придбав і передав українським бійцям квадрокоптери та потужні батареї до них, приціл нічного бачення, генератор, спальні мішки, оклюзійні пов'язки, тактичні навушники й окуляри, рації, принтер, медикаменти, турнікети кровоспинні, 30 саперних лопат, 30 фляг для води, п'ять зимових спальних мішків, акумулятор, одяг, тактичне спорядження, рюкзаки, тепловізори, снайперський приціл, пральні машини, холодильник, кілька персональних комп'ютерів.

Дякуємо Збройним Силам України! Підтримуймо їх аж до перемоги (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 8.02*).

Наукові видання НАН України

Нещодавно у видавництві «Наукова думка» НАН України (за проєктом «Наукова книга») вийшла друком монографія «Унікальний метеорит Кримка». Її автори – науковці відділу космоекології та космічної мінералогії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України: завідувачка відділу член-кореспондент НАН України В. Семененко, старший науковий співробітник кандидат геологічних наук А. Гіріч і старший науковий співробітник кандидат геологічних наук К. Шкуренко.

Монографія містить узагальнені напрацювання українських і закордонних дослідників метеорита Кримка.

З першого розділу книга захоплює маловідомими фактами про історію падіння метеоритного дощу Кримка і збирання його зразків, чим займався переважно місцевий ентузіаст П. Романюк. Завдяки йому пошук і документування зразків метеорита були взірцевими, саме тому зразків вдалося зібрати так багато.

Видання відкриє читачам секрети унікальності цього метеорита, познайомить із речовиною, якої більше ніде не знаходили, відгорне завісу історії зародження малих планет і покаже тернистий шлях метеоритів у космосі.

Прочитавши цю книгу, кожен збагне, чому варто вивчати космічну речовину, в чому її цінність та які багатства вона може нам подарувати (Семененко В. П., Гіріч А. Л., Шкуренко К. О. Унікальний метеорит Кримка / Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України. Київ : Наукова думка, 2022. 223 с. (19). Тираж 100 прим. ISBN 987-966-00-1819-8 (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 8.02*).

Вийшла друком аналітична доповідь науковців Інституту історії України НАН України «Український проєкт. Цивілізаційні фронтири та соціокультурні екстремі ХХ – початку ХХІ ст.».

Авторами аналітичної доповіді є вчені Інституту історії України НАН України: завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України член-кореспондент НАН України С. Віднянський, завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни доктор історичних наук О. Лисенко та провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України доктор історичних наук А. Мартинов.

У запропонованій аналітичній доповіді автори розглянули актуальну проблему впливу цивілізаційних фронтів та соціокультурних екстрем на українське державотворення в ХХ – початку ХХІ ст. Зазначається, що розвиток цивілізаційних фронтів цього хронологічного періоду був пов'язаний із специфічним часово-просторовим континуумом на кордонах між Європою та Євразією, між демократією та авторитаризмом. Пасіонарна енергетика цих фронтів визначала екстремальні відхилення в ідеології, політичних та економічних практиках, що вартувало чималих демографічних жертв та робило історичний процес нелінійним і дискретним. Показано, як ідеологічні екстремі вплинули на ідеологію українського державотворення. Більшовицький проєкт у насильницький спосіб перервав еволюційний розвиток модерного українського національного державотворення. Детально висвітлено особливості еволюції західного українського порубіжжя в міжвоєнну добу. На прикладі зіткнення цивілізаційних фронтів у роки Другої світової війни розкрито гуманітарну трагедію українського суспільства та проблеми національного державотворення. Проаналізовано процес уніфікації цивілізаційних фронтів після завершення Другої світової війни. Розглянуто проблеми перебування цивілізаційної суб'єктності незалежної України на фронті між демократичним Заходом і тоталітарним Сходом. Подано рекомендації для розвитку державної політики у сфері інформації, історичної політики та зовнішньої політики України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.02*).

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 3–4 (1231–1232) за січень 2023 р.]

У номері:

с. 1. Авторська колонка журналіста Д. Шулікiна «На передовій – спекотно. На дипломатичному і науковому фронтах – теж»;

с. 2–3. Хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (10–27 грудня 2022 р.);

с. 4–5. Стаття Д. Шулікiна «Недописаний лiтопис вiйни» – про лiтопис «Освiта у вогнi», нещодавно презентований у Немiшаєвськiй громадi на Киiвщинi;

с. 5. Стаття «Процес iде, але без ентузiазму» – розповiдь про дискусiї наукової спiльноти навколо статей академiка-секретаря Вiддiлення фiзики i астрономiї НАН України академiка В. Локтева «Жоднi змiни неможливи, якщо їм опирається бiльшiсть» (№ 43–44) та доктора фiзико-математичних наук М. Стрiхи «Українська наука: виклики вiйни потребують вiдповiдей» (№ 45–46);

с. 6–7. Український переклад опублiкованої в журналі «Science» статтi американського наукового журналіста Р. Стоуна «Харкiв – мiсто-герой» – про життя харкiвських наукових установ пiд час вiйни;

с. 7. «Адаптацiя жiнок до цифрової економiки» – iнформацiя про проєкт «Incubating Freedom for Ukraine – Adapting Women to Digital Economy» («iнкубацiя свободи для України – адаптацiя жiнок до цифрової економiки»), який стартував у Польщi й у межах якого українки здобувають цифровi компетенцiї;

с. 8. Стаття журналістки Н. Кулик «Українськi крiотехнологiї: пiв столiття по тому» – про iсторiю та сьогодення єдиної у свiтi установи, що комплексно розробляє сучаснi медико-бiологiчнi крiотехнологiї, – Інституту проблем крiобiологiї i крiомедицини НАН України (Харкiв), якому виповнилося 50 рокiв (за матерiалами наукової доповiдi директора iнституту доктора бiологiчних наук, професора О. Петренка на одному з нещодавнiх засiдань Президiї Нацiональної академiї наук України) (*Нацiональна академiя наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.02*).

Мiжнародне спiвробiтництво у галузi науки та освiти

Українськiй мiжнародний комiтет з питань науки i культури (КНК) при НАН України в особi його голови, члена Президiї НАН України, директора Головної астрономiчної обсерваторiї НАН України академiка Я. Яцкова запрошує до спiвпрацi.

Комiтет постав 1990 року – одразу по ухваленнi Декларацiї про державний суверенiтет України – вiдповiдно до постанови Президiї АН УРСР (нинi – НАН України) вiд 18.07.1990 № 179 «Про створення при АН УРСР Комiтету науки i культури для зв'язкiв з українцями за кордоном». Згiдно з Положенням про КНК при АН УРСР, Комiтет встановлював науковi й культурнi зв'язки, розвивав i координував науковi дослiдження з рiзними iноземними українськими науковими та культурними центрами, асоцiацiями, спiлками, науковими й навчальними iнститутами, окремими вченими, iнженерами, митцями. КНК опiкувався реалiзацiєю актуальних спiльних наукових i технiчних проєктiв.

У Комітеті самовіддано й безкорисливо працювали відомі науковці та митці України й української діаспори. За час свого існування КНК ініціював і реалізував чимало важливих для нашої країни проєктів і заходів.

Та час минає, змінився склад комітету, суттєво змінилися склад української діаспори й умови співпраці з нею. Тож голова КНК академік Я. Яцків запрошує всіх небайдужих долучитися до комітету, до формування плану його діяльності на найближче десятиліття (ідеться передусім про інтернаціоналізацію українських наукових досліджень із залученням української діаспори), осучаснення Положення про КНК (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.02).*

Археологічні дослідження

Свинцева грамота, козацький льох і цвинтар: як у Полонному на Хмельниччині археологи відкрили «знахідку століття». Інтерв'ю з керівником експедиції археологом П. Нечитайлом опубліковано на сайті освітнього порталу «КУНШТ».

У м. Полонне на Хмельниччині у 2021 р. приїхала археологічна експедиція. У центрі міста планували збудувати готель, та перед тим ділянку оглянули експерти – і знайшли цілу низку артефактів різних періодів: від залізного віку до часів Івана Мазепи. Найважливішою знахідкою стала 800-річна свинцева грамота-послання, яку нещодавно розшифрували науковці. Керівник Кам'янець-Подільської архітектурно-археологічної експедиції державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба» Інституту археології НАН України кандидат історичних наук П. Нечитайло повідомив про особливості артефактів та їхнє значення для майбутніх досліджень.

Учений зазначив: «У контексті заселення Полонного як міста найраннішими в межах нашого розкопу були матеріали раннього залізного віку. Це були фрагменти кераміки милоградської археологічної культури, що існувала на території Полісся у VII–I ст. до н. е. У межах розкопу також були виявлені крем'яні знаряддя енеоліту-бронзової доби. Очевидно, в цей час територія майбутнього Полонного використовувалась. Але містом у класичному розумінні тоді Полонне ще не було. А ось до ранньої міської історії може відноситися фрагмент ями з посудом райковецької культури VIII–IX століття. Не вистачає тільки матеріалів X ст., а в цей час, за новітньою історіографічною легендою, Полонне вже існувало. Хоча насправді ні. Красива легенда про існування Полонного у 996 р. базується на згадці міста як «святої Богородиці град Десятинний». Десятинна церква справді заснована в цьому році, а ось Полонне літопис згадує місто під 1169 роком, і жодних переконливих свідчень існування Полонного у X–XI ст. немає. Можливо, при подальших археологічних дослідженнях міста вони з'являться».

У 1992–1993 рр. у Полонному проводив дослідження відомий подільський археолог І. Винокур разом з В. Мегеєм. Кілька траншей було закладено в Полонному цією експедицією. Це дало свої великі, хороші результати. Зокрема, завдяки їхнім розвідкам у Полонному виявили три городища. Городище – місце, де збереглися рештки укріпленого поселення: часів Київської Русі, XII–XIII ст. та XVIII ст.

Як зазначають археологи та сучасні дослідники, протягом 2021 р. знахідок козацької доби було найбільше, оскільки ще в XVII ст. власники перетворювали Полонне на фортецю бастионного типу у вигляді п'ятикутної зірки. У XVII–XVIII ст. було безліч подій навколо тієї фортеці (зокрема, саме тут на певний час облаштувався Іван Мазепа. – Прим. ред.). І археологи, як то кажуть, сіли на льох, достатньо великий, понад три метри глибиною. Він був увесь забитий матеріалом XVII–XVIII ст.: підкови для чобіт, фрагменти зброї, кахлі посуду – безліч. Також учені виявили кілька господарських ям, які теж були доверху забиті матеріалом фортеці XVII–XVIII ст.

Полонський краєзнавчий музей з часом потоне в цьому козацькому матеріалі, коли археологи нададуть їм ці знахідки. «Ми все опрацьовуємо, міряємо, записуємо, розділяємо по категоріях матеріалу. Це дуже велика робота – ще більша, ніж польові дослідження. Тому що ми змушені кожную знахідку поміряти, датувати, вписати її в інвентарний опис», – підкреслив учений.

Крім того, у Полонному є багато інших підземних тунелів. Учені у 2019 р. дослідили склади, скоріше за все, сучасні Івану Мазепі, який перебував теж в Полонному, і під час Північної війни навколо фортеці будувалися склади провіанту і зброї. Знайдено цілу мережу підземних споруд кінця XVII – початку XVIII ст. Наразі вони розташовані на території приватної власності, двох садиб. Але це історія у стилі «Алібаба і 40 розбійників»: там і тунелі, і кімнати. Потім усе це переробили під господарські споруди, підвали. Половина галерей завалені, але це фантастика. Довгі підземні ходи з нішами, де зберігалися всілякі штуки для армії. Міська влада просто не може домовитися з власниками ділянки про музеєфікацію споруд (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.02).

Науковці Інституту археології НАН України вивчають затоплений Поділ у Черкасах.

У Черкасах науковці Інституту археології НАН України вивчають частину території, яка колись була Подолом і затоплена у 50-х роках при створенні ГЕС. Через зимовий відхід води історичні місцини можна знайти просто на березі пляжу. Яким було життя предків тут історики вже мають уявлення і завдяки літнім розкопкам на збереженій частині Черкаського Подолу. Життя тут вирувало ще з епохи бронзи й аж до 60-х років минулого століття, коли радянська влада вирішила затопити ці території заради

створення водосховища. Тепер, коли вода відходить, земля поступово віддає археологічні скарби.

Директор Черкаського археологічного музею Середньої Наддніпряниці М. Сиволап зазначає: «Тут в усі часи людям було цікаво жити, вони залишили велику кількість пам'яток ще з часів мезолітичного періоду, в палеоліті тут було затоплено водою, жили не люди, а риби».

Вода поглинула не всю територію Черкаського Подолу, кілька будівель та паркова зона й досі є частиною сучасного міста. Влітку науковці вперше провели тут розкопки й нині працюють над знахідками.

Керівник Черкаської експедиції Інституту археології НАН України, старший науковий співробітник кандидат історичних наук Д. Куштан ділиться інформацією про наших пращурів: «Жили вони зазвичай у житлах напівземляних, тобто частково вкопаних у землю, стіни були дерев'яні або глинобитні. Кахляна піч була ніби обличчям житла, тобто чим багатший і заможніший містянин, тим у нього була красивіша оця піч. (...) Поділ був густозаселеним практично з самого початку заснування, тобто з кінця 14 ст., про це свідчать археологічні знахідки, бо і місце таке – між двома замками литовським і пізнішим польським».

Настане весна, і вода знову поглине колись густозаселений берег. Археологи сподіваються, що з часом таки зможуть ретельніше дослідити ці історичні ділянки (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 6.02).

Наука і влада

Національна академія наук України підготувала зауваження до проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності управління природоохоронними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду».

Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України підготовлено проєкт закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності управління природоохоронними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду», який наразі проходить громадське обговорення ([URL: https://mepr.gov.ua/news/41075.html](https://mepr.gov.ua/news/41075.html)).

Зазначений законопроєкт також надійшов на розгляд НАН України. Після ґрунтовного опрацювання та обговорення його провідними вченими та науковими установами НАН України, в управлінні яких знаходяться об'єкти природно-заповідного фонду України, було підготовлено зауваження до проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності управління природоохоронними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду», та зроблено

висновок, що цей законопроект недоцільно ухвалювати в запропонованій редакції. Відповідного листа НАН України було надіслано на Міндовкілля.

Також пропонуємо всім небайдужим долучитися до обговорення проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності управління природоохоронними територіями та об'єктами природно-заповідного фонду» та підтримати пропозицію НАН України щодо недоцільності прийняття такого законопроекту на сайті Міндовкілля (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 3.02).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Л. Сісіна, мол. наук. співроб. НБУВ

Правова інформація у комунікативних практиках бібліотек

Розглянуто комунікативні практики бібліотек як засіб правового інформування, виховання, консультування, надання безоплатної правової допомоги, налагодження та підтримання взаємодії влади й громадян, посилення правової спроможності через просвітництво, через застосування інноваційних рішень для спрощення доступу кожного громадянина до правосуддя та захисту своїх прав.

Визначено такі актуальні форми бібліотечних комунікативних практик із правових питань: безпосередні зустрічі користувачів та зустрічі онлайн і відеоконференції з представниками органів влади, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, депутатами місцевих рад, фахівцями соціальних служб та центрів надання безоплатної правової допомоги, засідання за круглим столом, диспути, діалоги, бесіди, правознавчі вікторини, конкурси ерудитів з правознавства, вечори запитань і відповідей, тренінги, рольові ігри, турніри, психологічні практикуми, уроки громадянського виховання. Відзначено ефективність усної / діалогової комунікації – вона покращує сприйняття та засвоєння інформації і дає змогу з'ясувати незрозумілі питання безпосередньо під час діалогу.

Ключові слова: правова компетентність, взаємодія, діалогова комунікація, комунікативні практики, традиційні та інноваційні технології.

Сучасний світ змінюється настільки швидко, що одного разу набутих знань і навичок людині протягом її життя не вистачає, щоб відповідати на виклики наступних змін. Набувати знання потрібно постійно – це процес нескінченний.

Цифровізація та інноваційні інтернет-технології уможливили швидке зростання обсягів інформації, яка сприяє набуттю нових знань, та її удоступнення. Інформація становить один з визначальних ресурсів

інформаційного суспільства – його соціальний і економічний розвиток сьогодні залежать від володіння інформацією та від уміння членів суспільства правильно користуватися нею. І передусім це стосується правової інформації.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про інформацію» у редакції від 01.01.2022 р. правова інформація – це будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми й принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань[1].

Поінформованість члена соціуму щодо його прав та обов'язків і можливостей їх реалізації допомагає впевнено й успішно виконувати особисті та професійні завдання, розв'язувати проблеми, з якими йому так чи інакше доводиться стикатися в різних життєвих ситуаціях, сприяє формуванню правової культури, активної громадянської позиції. Звичайно, ідеться про достовірну, актуальну та доступну інформацію [2].

Інтернет надає широкі можливості для отримання інформації різної якості, яка до того ж, через неврегульованість цього процесу, може поширюватися з різною метою. Тож доступна в інтернеті правова інформація, як і будь-яка інша, потребує експертної оцінки, перевірки на вірогідність, а її практичне застосування – високого рівня інформаційної грамотності та правової компетентності.

За такої ситуації в нагоді стають бібліотечні установи – чи не єдині осередки правової освіти населення, у яких, як засвідчує моніторинг сайтів вітчизняних бібліотек, поширення правових знань є системним процесом, з використанням усього асортименту наявних традиційних та інноваційних форм інформаційного й аналітичного обслуговування користувачів, спрямованого на те, щоб ознайомити, навчити громадян орієнтуватися в нормативно-правових документах і задовольняти їхні індивідуальні запити [3]. Забезпечуючи повноту, цілісність, достовірність, актуальність надаваної інформації, вони сприяють підвищенню правової освіти та формуванню правової свідомості та правомірної поведінки громадян і дедалі частіше виконують функцію консультаційних центрів з питань, пов'язаних із соціально значущою інформацією.

Участь бібліотек у процесі поширення правових знань з використанням традиційних та інноваційних інформаційно-комунікаційних засобів і вдосконалення інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек у системі стратегічних комунікацій розглянуто в працях вітчизняних дослідників М. Вилегжаніної, В. Горового, Т. Гранчак, Н. Іванової, О. Онищенко, О. Пестрецової, Ю. Половинчак, Л. Присяжної та ін. Принципи правової комунікації аналізує О. Макеєва. Комунікативні

практики як чинник громадянської і національної самоідентифікації на теоретико-методологічних засадах досліджувала І. Жадан. Аналізували комунікативні практики в різних сферах життєдіяльності О. Скар, К. Настояща, Л. Дідик, Н. Грабар та ін.

Мета дослідження – визначити пріоритетні форми та значення застосовуваних у бібліотеках комунікативних практик правового інформування через просвітництво і консультування, налагодження та підтримання взаємодії влади і громадян.

Як суспільний інститут бібліотека еволюціонує разом із суспільством, збагачуючи зміст та урізноманітнюючи форми реалізації своїх родових функцій, передусім комунікативної. Адже за своєю природою бібліотека «є суто комунікаційною структурою, котра концентрує в собі всі комунікаційні форми соціальної взаємодії в їх історичній цілісності» [4], і саме комунікативна складова, за свідченням учених, виступає одним з найважливіших засобів оптимізації бібліотечної діяльності та адаптування до сучасних реалій.

Сьогодні книгозбірні поєднують традиційні й новітні бібліотечні комунікативні практики: усну, документальну й цифрову (електронну). Це дає їм змогу розширити свій комунікативний простір – реальний і віртуальний, налагоджувати ефективний правовий діалог населення з владою та оперативно долучатися до реалізації загальнонаціональних правопросвітницьких проєктів.

Як зазначає К. Настояща, «комунікативна практика – це практика взаємодії, практика декларування й обміну інформацією». Базовою функцією комунікативної практики «стає смислопродукування як означення, маркування, декларування тих чи інших смислів. ...Кожна практика апріорно закодована в смисл, бо є культурно детермінованою, але практика комунікативна цей смисл активно позиціонує, декларує, передає. У цьому сенсі комунікативна практика завжди орієнтована на взаємодію, відповідь» [5].

О. Скар у праці «Комунікативні практики розвитку самосвідомості особистості: визначення та підходи до розуміння» серед основних функцій комунікативних практик як виду практик соціальних виокремлює такі: «репрезентація та відтворення досвіду; створення “відчуття зрозумілості” комунікації, а також визначеності, до певної міри передбачуваності й усталеності соціального світу та доречності й наповненості смислом власних дій у ньому; забезпечення зв’язку минулого досвіду особистості з теперішнім та прогнозування, антиципація результатів певних дій, подій, учинків; створення умов для досягнення взаєморозуміння, згоди між суб’єктами комунікації; орієнтування в просторі норм і цінностей соціальної, суспільно-політичної, громадянської взаємодії» [6].

Бібліотека виступає ініціатором і координатором взаємодії, організовує комунікативний простір, додає системності та створює умови для ефективності комунікації – обміну інформацією, досвідом, знаннями, ідеями.

З метою поширення правових знань бібліотеки інформують про наявні е-послуги національного та регіонального рівнів, за допомогою сучасних ресурсів навчають різні групи населення користуватися ними, щоб ефективно спілкуватися з урядовими структурами, отримувати необхідні адміністративні послуги в новому форматі. Вони надають свій простір та виконують функції організаторів громадських приймалень депутатів, створюють пункти доступу громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади, де користувачі мають змогу отримати вільний доступ до мережевих ресурсів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У ПДГ бібліотекарі надають допомогу користувачам, які цього потребують, у грамотному оформленні звернень, позовних заяв тощо, у реєстрації на ЗНО, поданні заяв на участь у державних і регіональних конкурсах, реєстрації на отримання закордонних віз тощо. Громадянам з віддалених населених пунктів отримати безоплатну юридичну консультацію або відповідь на проблемне питання правового характеру в режимі онлайн допомагають участь бібліотек у програмі «Бібліоміст» та створені в бібліотеках Центри з надання дистанційної безоплатної правової допомоги, у яких онлайн-прийом ведуть досвідчені юристи. Такі приклади не поодинокі, і вони свідчать про те, що люди отримують реальну допомогу у розв'язанні життєво важливих проблем безпосередньо у бібліотеці [7].

Як соціальний інститут бібліотека бере участь у наповненні стратегічних комунікацій і відіграє важливу роль сполучної ланки, стимулюючи діяльність міської громади до розвитку партнерства та співпраці з органами місцевого самоврядування, громадськими та молодіжними організаціями, закладами освіти і культури, іншими соціальними інституціями та підтримуючи і реалізуючи спільні проекти за допомогою різноманітних за формами комунікативних практик, розрахованих на громадян різних вікових категорій [8]. Бібліотека не лише безкоштовно надає користувачам величезну кількість ресурсів, вони також можуть розраховувати на професійну підтримку фахівців бібліотечної справи.

Використовуючи наявні технічні й технологічні можливості, бібліотеки сьогодні стають платформами для обговорення оприлюднених проєктів нормативно-правових актів, обміну думками та з'ясування точок зору на актуальні суспільні питання й проблеми, що потребують правового врегулювання, і в такий спосіб надають громадянам змогу долучатись до законотворчого процесу.

Вітчизняні бібліотеки невпинно вдосконалюють форми комунікації завдяки вдалому поєднанню традиційних та інноваційних технологій. Вони надають свій простір і ресурси для проведення спільних з представниками органів юстиції, органів внутрішніх справ, військкоматів, місцевих адміністрацій, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді заходів, є організаторами й активними учасниками громадських слухань з актуальних питань, конституційних читань, зустрічей онлайн і відеоконференцій з

представниками органів влади, засідань круглих столів із правової освіти населення: ознайомлення з основами правових знань, правами та обов'язками громадянина, юридичною відповідальністю, а також оволодіння навичками захисту своїх прав та інтересів.

У співпраці з територіальними управліннями юстиції, регіональними центрами надання безоплатної правової допомоги, іншими зацікавленими сторонами триває участь бібліотек у реалізації правопросвітницького проєкту «Я маю право!» (2017–2022 рр.), одним із ключових моментів якого є надання громадянам безоплатної правової допомоги [9, 10].

Згідно зі стратегічними напрямками роботи в рамках цього проєкту пріоритетними темами бібліотечних комунікативних практик є конституційний процес, е-урядування, децентралізація влади та організація територіальних громад, судова, пенсійна, медична, земельна реформи, захист майна, захист бізнесу, протидія корупції у сфері освіти, права дітей і жінок, права громадян під час спілкування з правоохоронними органами, права учасників АТО/ООС, зайнятість і права безробітних, захист прав споживачів, пільги для чорнобильців, сприяння внутрішнім переселенцям з тимчасово окупованих територій щодо працевлаштування, започаткування бізнесу, соціальної адаптації тощо та налагодження ефективних механізмів комунікації цієї категорії громадян з місцевими органами влади, забезпечення прав осіб з обмеженими можливостями, ветеранів, пенсіонерів та надання можливості громадянам пільгових категорій спілкуватися з представниками влади, її виконавчих органів з метою отримання необхідної інформації.

За результатами огляду бібліотечних сайтів, на яких книгозбірні досить докладно інформують про цей напрям своєї роботи, яку вони провадять цікаво, змістовно і конструктивно, визначено такі актуальні форми комунікативних практик з поширення правових знань, правового виховання населення, профілактики правопорушень та налагодження і підтримання ефективної взаємодії влади і громадян: зустрічі з працівниками правоохоронних органів, депутатами місцевих рад, фахівцями соціальних служб, відеолекторії, круглі столи, диспути, діалоги, стрім-бесіди; онлайн консультації та вечори запитань і відповідей для людей старшого віку; уроки права, правознавчі вікторини, конкурси ерудитів з правознавства та правові калейдоскопи з інтерактивним спілкуванням, тренінги, рольові ігри, турніри, психологічні практикуми, уроки громадянського виховання для молоді, підлітків, дітей молодшого шкільного віку.

Несподівано корективи в роботу бібліотек змусила вносити епідемія коронавірусу. В умовах карантину, використовуючи вже набутий досвід дистанційного обслуговування користувачів та постійно вдосконалювані комунікаційні технології, бібліотеки активізували свою діяльність у віртуальному просторі. Втім популярність і життєздатність пропонованих бібліотеками практик визначається передусім достовірністю, актуальністю і корисністю правової інформації, яка сприяє якісній та своєчасній правовій

допомозі, та щирим, неформальним, доброзичливим спілкуванням, що розширює коло його учасників і мотивує їхню пізнавальну активність, допитливість, творчі здібності. Так, наприклад, вже понад 19 років на базі Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва ім. О. Гончара діє правовий клуб «Феміда». Тут також налагоджено ефективну партнерську співпрацю з регіональним центром безоплатної правової допомоги, якої особливо потребують люди в умовах децентралізації. [11].

З метою розширення вільного доступу мешканців міста до інформації правового характеру, удосконалення процесів обслуговування користувачів ресурсами з права на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій, а також щоб визначити своє місце в реаліях реформи місцевого самоврядування у 2003 р. Чернігівська міська бібліотека імені М. М. Коцюбинського створила Центр правової інформації з питань місцевого самоврядування (ЦПІ), який діє й сьогодні. Фонд центру сформований на основі видань, які вже є в бібліотеці. До них постійно долучаються нові надходження та правові ресурси Інтернет. Центр надає доступ до правової інформації, консультації з послуг е-урядування та проводить навчання з отримання доступу громадськості до інформації органів державної влади. Крім того, ЦПІ надає робоче місце за комп'ютером для самостійного пошуку правової інформації та право запису інформації з правових баз на електронні носії. Із 2014 р. безкоштовну юридичну допомогу надає юрист Чернігівської міської комунальної централізованої бібліотечної системи [12].

Останнім часом набуває популярності сторітеллінг – креативний та ефективний метод донесення до аудиторії необхідної інформації за допомогою розповідання спеціально створеної для цього історії, здатної зацікавити й утримувати увагу слухача, з метою впливу на його емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери. Бібліотеки інформують про його застосування й у правових комунікативних практиках. Відомі класичний і цифровий (digital storytelling) сторітеллінг. Останній, крім захоплюючої історії, передбачає демонстрацію відповідних рисунків, використання відео чи аудіо. Сторітеллінг розрахований переважно на молодіжну аудиторію, він не лише сприяє доброму запам'ятовуванню, а й розвиває комунікативні навички, зокрема створює досвід вираження своєї власної позиції в спілкуванні.

З огляду на переваги пряма активна/усна діалогова комунікація є найефективнішою формою передавання правової інформації: вона покращує сприйняття та засвоєння інформації, а також дає змогу визначити рівень її засвоєння та з'ясувати незрозумілі питання безпосередньо під час діалогу. Усна комунікація також є ефективним способом для досягнення узгодженого рішення, коли проблема обговорюється багатьма людьми.

Н. Грабар наголошує: для розвитку творчих здібностей людині необхідне саме «діалогічне спілкування, під час якого людина може побачити будь-яку ситуацію з нової позиції, погоджуючи в процесі діалогу свою точку

зору з точкою зору іншої людини. Діалогічне спілкування – це гуманістичне спілкування. Діалогічне спілкування передбачає ставлення до іншої людини як до цінності, неповторної індивідуальності»[13]. Водночас автор зауважує, що діалогові форми комунікації комфортні для невеликої аудиторії – 15–20 осіб. Саме тоді можна досягти тісного контакту спілкування і побачити реакцію учасників комунікації на почуте та заохотити їх до обговорення.

Що стосується взаємодії влади і громадян, то завдяки участі в таких комунікативних практиках громадяни мають змогу спілкуватися, висловлювати свою думку, ставити запитання та отримувати відповіді. Це підвищує їхню інформаційну грамотність та правову компетентність, а також дає відчуття своєї причетності до процесів, що відбуваються в державі, та стимулює прагнення до вдосконалення, до участі у вирішенні суспільних проблем. А представники влади мають нагоду ознайомитися з громадською думкою для повноти, якості й вірогідності інформації, що використовується для прийняття соціально-політичних рішень і визначає правдивість та дієвість таких рішень. Крім того, вивчення та врахування громадської думки важливе для впровадження різного роду інновацій з допомогою, а не всупереч, громадськості, зокрема для розподілу функцій з перекладенням частини їх на об'єднання громадян, підвищення соціально-економічного стану всієї держави тощо [14]. Таким чином, це вже не просто інформування, а двостороння комунікація, яка спрямована на результат, на задоволення інтересів громадськості та вдосконалення діяльності влади у певному напрямі.

Варто зазначити, що автори посібника «Комунікативна діяльність в державному управлінні», посиляючись на досвід інших держав, наголошують: для вибудовування ефективних взаємовідносин влади з громадськістю, особливо за кризових умов, корисними є «комунікативні проекти», які передбачають взаємодію органів державної влади з незалежними аналітичними центрами – для моніторингу загальної ситуації, соціальних очікувань та інтересів громадськості з того чи іншого питання, а також для аналізу рівня задоволеності соціальних очікувань та інтересів. Крім того, прогнозування та вироблення макета рішення потребує залучення науковців, які б «у теоретичному плані досліджували окреслену проблематику в рішенні» та надали наукове обґрунтування необхідності такого рішення й доцільності його розв'язання запропонованим шляхом. Урахування громадської думки має відбуватися через публічне обговорення проектів рішень. У такий спосіб забезпечується також участь громадськості у державному управлінні [15].

Тож у цьому сенсі набуває ваги робота підрозділів наукових бібліотек, основним призначенням яких є інформаційно-аналітичне забезпечення достовірною оперативною інформацією та супровід діяльності органів державної влади. Досвід інформаційних підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), свідчить про високу затребуваність інформаційно-аналітичної та бібліотечно-інформаційної

діяльності у змістовому наповненні стратегічних комунікацій, які, на думку С. Кулицького, «доцільно розглядати як інформаційно-аналітичні механізми й результати розробки та реалізації найважливіших планів, програм і заходів» для розвитку об'єктів різного рівня, наприклад економічних (від окремого суб'єкта підприємництва до національної економіки в цілому). До стратегічних він відносить «зовнішні та внутрішні комунікації таких об'єктів, значущі для розвитку їх і суспільства загалом у довготривалому періоді. На національному рівні це – функції органів державного управління» [15].

Значний потенціал аналітичних підрозділів бібліотек щодо розвитку системи стратегічних комунікацій в Україні полягає, зокрема, у можливості моніторингу й аналізу актуальних проблем суспільства, що потребують правового врегулювання, на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотек для потреб державних органів; з іншого боку – в поширенні правової інформації серед населення, розширенні вільного доступу до неї користувачів бібліотек.

Так, серед основних напрямів діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ передбачено вивчення державотворчого, законодавчого процесів у зарубіжних країнах і зіставлення їх із законотворчою практикою в Україні, адаптацію зарубіжного законодавства до української правової бази, участь у розвитку перспектив вітчизняної правової практики, українського правотворення. Крім того, фахівці досліджують технології удосконалення комунікації між громадянським суспільством і владними структурами, зокрема участь вітчизняних бібліотек у розвитку інформаційної інфраструктури електронного урядування в Україні. Науково-прикладним завданням інформаційно-аналітичних структур НБУВ є вивчення сучасних наукових підходів до збереження бібліотеками широкого спектра інтернет-інформації, в тому числі й правового спрямування, шляхом її консолідованого представлення в аналітичних продуктах «Україна: події, факти, коментарі», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», «Влада для громадян», «Громадська думка про правотворення», інших спеціальних виданнях відповідно до потреб замовників.

Здійснюваний науковцями НБУВ аналіз проблемних ситуацій, враховуючи їх повноту, достовірність, актуальність, має значний інформаційний і творчий потенціал і здатний забезпечити «владні структури й окремих громадян джерелом об'єктивної інформації, ефективно використання якої створить необхідну інформаційну основу для ухвалення адекватних наявним викликам рішень» [16].

Висновки. Комунікативні практики бібліотек, які вдало поєднують традиційні та інноваційні технології, є ефективним засобом поширення нормативно-правової інформації та правових знань, формування правової культури та активної громадянської позиції членів суспільства, а також

сприяють налагодженню та підтриманню взаємодії влади і громадян на взаємну користь обох сторін комунікації.

Ефективну комунікацію влади з громадою забезпечує налагодження саме двосторонньої комунікації, що має на меті сприяння вдосконаленню діяльності органів влади та участі громадян у державному управлінні. Створені у структурі наукових бібліотек інформаційно-аналітичні підрозділи сприяють наповненню стратегічних комунікацій актуальним, достовірним контентом, що забезпечує необхідну інформаційну основу для ухвалення адекватних наявним викликам дієвих рішень.

Реалізуючи правові комунікативні практики, бібліотеки виступають активною складовою становлення інформаційного суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

2. Сісіна Л. Бібліотечні комунікативні практики правового інформування у налагодженні взаємодії влади і громадян. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі : зб. матеріалів Четвертої міжнар. наук. конф., м. Київ, 20–22 трав. 2021 р.* / упоряд. М. М. Цілина. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 216–218.

3. Іванова Н., Пестрецова О. Удосконалення інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек у системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 105–116. <https://doi.org/10.15407/np.58.105>.

4. Університетська бібліотека: нова сфера інформаційної взаємодії / за заг. ред. В. О. Ільганаєвої та Т. О. Колесникової. Дніпропетровськ, 2016. 204 с.

5. Настояща К. В. Комунікативні практики соціальних мереж: фактори та вектори трансформації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 77. С. 118–126.

6. Скнар О. М. Комунікативні практики розвитку самосвідомості особистості: визначення та підходи до розуміння. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. Вип. 38. С. 102–112.

7. Безоплатна правова допомога в бібліотеці. *Координаційний центр з надання правової допомоги* : вебсайт. 2018. 17.09. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/bezoplatna-pravova-dopomoga-v-bibliotetsi/>.

8. Публічні бібліотеки: професіоналізм+креативність=сучасна бібліотека. Аналітична довідка до статистичного звіту комунального закладу культури «Централізована система публічних бібліотек» Костянтинівської міської ради за 2020 рік. URL: https://konstrada.gov.ua/images/image/2021/03/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_2020_.pdf.

9. Проект «Я маю право!» продовжено до 2022 року. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/proekt-ya-mayu-pravo-prodovjeno-do-2022-roku>.

10. Департамент культури і туризму Полтавської ОДА підписав Меморандум про співпрацю з Регіональним центром БВПД. URL: <https://np.pl.ua/2021/07/departament-kultury-i-turyzmu-poltavskoi-oda-pidpysav-memorandum-pro-spivpratsiu-z-rehionalnym-tsentrom-bvpd/>.

11. Зустрічайте жовтневий випуск щомісячної юридично-просвітницької газети «Правовий вісник». URL: <https://kotelevska-gromada.gov.ua/news/1635511646/>.

12. Чернігівська міська бібліотека імені М. М. Коцюбинського. *Центр правової інформації з питань місцевого самоврядування*. URL: http://bibli-kotsubynskogo.edukit.cn.ua/pro_biblioteku/struktura_biblioteki/centr_pravovoi_informacii/ (дата звернення 16.02.2022).

13. Грабар Н. Г. Комунікативні практики як складова культури спілкування. *Матеріали I Міжнар. наук. електрон. конф. «Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства» (21 лют. 2018 р.)*. Харків : ХНТУСГ, 2018. С. 171–180.

14. Драгомирецька Н. М., Кандагура К. С., Букач А. В. Комунікативна діяльність в державному управлінні : навч. посіб. Одеса, 2017. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_26_02_18-2.pdf.

15. Кулицький С. Змістово-функціональна структуризація інформаційного простору в аналітичній роботі наукової бібліотеки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 98–114. <https://doi.org/10.15407/np.61.098>.

16. Звіт про науково-дослідну роботу «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (заключний) / В. Горовий, М. Закіров, Ю. Половинчак та ін. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/zvitu/Shliakhy%20pidvyshchennia%20efektyvnosti%20funktsionuvannia.pdf>.